

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

БЕРЧ ВЕРОНІКА ВІКТОРІВНА

УДК 342.3:342.56/.57:343.16/.19

**ІНСТИТУТ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ НАРОДУ У РЕАЛІЗАЦІЇ
СУДОВОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Ужгород – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БАТАНОВ Олександр Васильович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та
місцевого самоврядування

доктор юридичних наук, професор
ЖАРОВСЬКА Ірина Мирославівна,
Національний університет
«Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму

доктор юридичних наук, професор
КРАВЧУК Володимир Миколайович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права

Захист відбудеться 28 лютого 2025 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради). З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Реферат розісланий 23 січня 2025 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України 28 червня 1996 року статтею 1 проголосила Українську державу як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову. На цьому етапі української конституційної реальності було остаточно задекларовано принцип народного суверенітету та конституційно встановлено різні аспекти владної діяльності народу для їх забезпечення. Конституція України визначила напрямок та закріпила основи нормативної та теоретично-наукової роботи для подальшого розвитку різних форм виразу влади народу. Поряд із цим, Основний закон встановив одним із компонентів здійснення правосуддя участь народу через народних засідателів (котрий був скасований у 2016 році) та суд присяжних.

Попри конституційне закріплення інституту суду присяжних у статтях 124, 127 і 129 Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», деяких нормах галузевого законодавства практика безпосередньої участі народу у реалізації судової влади залишається недостатньо розвинутою. Разом із тим, на тлі триваючих демократичних перетворень питання ефективного функціонування суду присяжних як форми взаємодії державної влади та громадянського суспільства набуває особливого значення.

Ще одним взірцем безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, котрий був би доцільним для України є інститут мирових суддів, запровадження котрого передбачалося у Постанові Верховної ради України «Про проект нової Конституції України» 1992 року, однак, у процесі подальшої розробки Основного Закону така ідея так і не отримала нормативної регламентації. На тривалий час питання мирового судочинства вийшло за межі конституційного та правового дискурсу. Лише на сучасному етапі парадигма відродження інституту мирових суддів знову стала об'єктом уваги як потенційний інструмент вдосконалення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди загальної юрисдикції.

Поряд із цим, сьогодні концепція мирового судочинства в Україні перебуває на рівні ідеї та не має розроблених проектів чи стратегій, які б формували його цілісне бачення або визначали законодавчу базу. Незважаючи на інтерес до створення мирового судочинства як елемента доступного та справедливого правосуддя, відсутні чіткі законодавчі ініціативи, які б регламентували його організацію, компетенцію, особливості добору мирових суддів або процедуру розгляду справ. Єдиною пропозицією щодо нормативного врегулювання мирової юстиції був законопроект «Про мирових суддів територіальних громад», який через невідповідність нормам Конституції, відсутність логічної узгодженості тексту, суперечливість положень щодо органів внутрішньої організації мирового судочинства, інші недоліки, був відхилений українським парламентом за результатами розгляду у першому читанні. Фактично, ідея мирового судочинства досі не знайшла відображення в конкретних напрацюваннях, які дозволили б визначити найбільш ефективну модель та конституційно-правові основи для її впровадження. Зазначене

свідчить про потребу в активізації законодавчих зусиль та залученні фахівців до формування концепції, яка б забезпечила правову визначеність і практичні шляхи реалізації інституту мирових суддів в Україні.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується і тим, що на сьогодні комплексне конституційно-правове дослідження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні залишається відсутнім. Незважаючи на наявність окремих наукових розвідок, які торкаються певних аспектів досліджуваної проблематики, цілісне осмислення даного інституту у конституційно-правовій площині ще не було здійснено.

Інститут безпосередньої участі народу у реалізації судової влади був предметом досліджень вітчизняних науковців, що дозволило сформуванню та наповненню змістом понятійно-категоріального апарату, пов'язаного з проблематикою наукового аналізу. Дослідження конституційно-правових аспектів народного суверенітету та безпосереднього народовладдя широко висвітлені такими науковцями, як: О. В. Батанов, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов, Ю. Р. Мірошніченко, Т. П. Попович, О. В. Прієшкіна, М. В. Савчин, О. О. Скрипнюк, О. В. Щербанюк та ін. Питання конституційності та транспарентності судової влади, особливості її реалізації, а також взаємодії з громадянським суспільством розглядалися Л. В. Вінокуровою, С. В. Гладієм, І. М. Жаровською, О. С. Лютюк, Л. М. Москвич, О. О. Овсянніковою, С. В. Різником, О. З. Хотинською-Нор. Теоретичні основи суду присяжних та історія його розвитку були предметом досліджень С. О. Іваницького, А. Б. Гринишина, Л. Р. Шувальської, В. М. Тернавської, А. А. Солодкова. Питання правового статусу присяжних та організації суду присяжних в Україні знайшли відображення у наукових роботах Н. М. Ахтирської, І. Р. Волоско, А. Б. Войнаровича, С. О. Іваницького, Р. П. Качура, Л. М. Москвич, І. О. Рощиної, І. О. Русанової, І. Є. Словської, В. В. Смірної, С. О. Циганія, В. М. Щерби та ін. Наукові праці таких учених, як О. В. Гетманцев, В. М. Кравчук, А. О. Пахомова, В. О. Попелюшко та ін. присвячені дослідженню інституту мирових суддів. Праксеологічні дослідження, спрямовані на визначення оптимальних шляхів модернізації безпосередньої участі народу у здійсненні судової влади, представлені роботами відомих учених, серед яких: В. В. Городовенко, В. М. Кампо, В. С. Канцір, Т. С. Нешик, І. О. Русанова, І. О. Рощина, А. С. Цибуляк-Кустевич, Д. А. Шигаль, Л. Р. Шувальська, М. М. Ясинок та ін.

Емпірична база дослідження охоплює результати аналізу міжнародних звітів та комплексних оглядів, статистичні дані як міжнародного, так і національного рівня, конституційні та інші нормативно-правові акти зарубіжних держав, зокрема, Великої Британії, Шотландії, Ірландії, США, Канади, Нової Зеландії, Іспанії, Італії, Німеччини, Франції, Данії, Швеції, Японії, Бельгії, Австрії, Республіки Корея, Замбії, Йорданії, Папуа-Нової Гвінеї, Ліберії, Індії, Афганістану, Намібії та Перу. Використано судову практику Європейського суду з прав людини та результати соціологічного опитування, проведеного у різних регіонах України (Закарпатської, Івано-

Франківської, Львівської, Тернопільської та Київської областей) впродовж 2021-2023 років.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень, прийнятої Національною академією правових наук України на період 2021-2025 років, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ», Указу Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» № 179, Проекту Плану відновлення України 2022 року та «Концепції реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя». Дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Тематика дослідження входить у комплексні теми: «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX–XXI ст.» (0198U007793) та «Конституційно-правове будівництво в умовах надзвичайних правових режимів: пошуки оптимальних моделей» (01231U104048).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є вирішення науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для юридичної науки та полягає у комплексному конституційно-правовому осмисленні інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та розробленні висновків і пропозицій щодо його модернізації в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) репрезентувати методологію дослідження та огляд джерельної бази;
- 2) визначити понятійно-категоріальний апарат у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади;
- 3) здійснити аналіз феномену демократії як першооснови формування керівних начал безпосередньої участі народу у реалізації судової влади;
- 4) охарактеризувати на основі аналізу конституційних та інших нормативно-правових актів еволюцію становлення та розвитку безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у зарубіжних державах;
- 5) дослідити генезу формування конституційно-правових засад безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні;
- 6) надати характеристику сучасного стану судової системи України та його впливу на розвиток безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у світлі адаптації до міжнародних стандартів;
- 7) запропонувати класифікацію сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та проаналізувати досвід зарубіжних держав у цій сфері;
- 8) визначити юридичні механізми модернізації суду присяжних як елементу народовладдя у сфері здійснення правосуддя в Україні;

9) виокремити культурно-ідеологічні аспекти системної оптимізації функціонування суду присяжних;

10) представити пропозиції щодо впровадження інституту мирових суддів для України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з реалізацією конституційних основ народовладдя, принципу народного суверенітету.

Предметом дослідження є конституційно-правові аспекти інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади.

Методи дослідження. У ході дослідження було застосовано філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Найбільш ефективними для здійснення конституційно-правового дослідження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади стали такі з них: *діалектичний метод* став важливим інструментом для конституційно-правового аналізу взаємозв'язку між загальнотеоретичними концепціями демократії, народного суверенітету та безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, оцінки динамічних змін у взаємодії громадянського суспільства та судової влади (вся робота); *герменевтичний метод* було застосовано для інтерпретації та глибшого розуміння конституційно-правових норм та аналізу правових текстів із врахуванням еволюції змісту понять, пов'язаних із народовладдям у правосудді (Розділи 2, 3, 4); *метод моделювання* було використано для формулювання авторської класифікації сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади (Розділ 3), надання пропозицій щодо впровадження ефективної моделі інституту мирових суддів для України (підрозділ 4.3); 5) *метод аналізу* був застосований для поетапного аналізу кожного аспекту досліджуваного інституту та дозволив окремо вивчити його елементи, сприяв системному огляду наукової літератури, нормативних актів і позицій правознавців, а також допоміг зрозуміти поточний стан досліджуваної проблеми (вся робота); *метод синтезу* був застосований на етапі формулювання висновків та дозволив оцінити досліджуваний інститут як цілісну правову категорію (вся робота); *методи індукції та дедукції* застосовано для формування узагальнень щодо ролі та значення досліджуваного інституту у системі конституційного права (підрозділ 1.2), виокремлення загальних ознак ефективності досліджуваного феномену (Розділ 4); *формально-логічний метод* став основою структурованості та послідовності дослідження та забезпечив наукову обґрунтованість кожного етапу наукової роботи, переконливість і доказовість отриманих наукових висновків та практичних рекомендацій у конституційно-правовому дослідженні (вся робота); *метод історіографічної матриці* був використаний для здійснення системного аналізу та упорядкування історичних джерел та правових актів, що відображають розвиток та трансформацію безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у різні історичні періоди (Розділ 2).

Репрезентативність авторських положень у роботі обґрунтована, зокрема, із допомогою *методу соціологічного опитування*. Для досягнення високого рівня значущості результатів дослідження було проведено кілька етапів

опитувань серед різних груп респондентів у межах трьох фокус-груп. Перший етап охопив широке коло громадян України – 482 особи, які анонімно заповнювали анкети, що дозволило отримати загальне уявлення про ставлення громадськості до участі народу у реалізації судової влади, а також виявити рівень підтримки або критики інституту суду присяжних серед населення. Другий етап включав опитування 48 суддів місцевих та апеляційних судів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Київської областей шляхом письмового анонімного анкетування. Третій етап опитування було проведено серед 18-ти студентів юридичного факультету другого курсу денної форми навчання ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Комбінація опитувань серед різних цільових груп дозволила отримати різносторонню картину сприйняття інституту суду присяжних в Україні та сформулювати авторські положення на основі даних, що є статистично значущими для різних соціальних і професійних груп. У межах даного дослідження *експериментальний метод* було застосовано для емпіричного аналізу впливу правової освіти на сприйняття студентами інституту суду присяжних в Україні. Опитування здійснювалося в контрольованих умовах до та після вивчення студентами вибіркової навчальної дисципліни «Конституційно-правові засади участі народу у реалізації судової влади». Експеримент дозволив виявити специфічні зміни в ставленні студентів до інституту суду присяжних, а також оцінити значення правового просвітництва у сфері участі народу у реалізації судової влади у такий спосіб. Отримані дані були узагальнені та систематизовані, що забезпечило надійність і достовірність результатів для подальшого наукового аналізу та формулювання висновків (підрозділ 4.2).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в дисертаційній роботі вперше у вітчизняній конституційно-правовій науці на основі вітчизняних та іноземних наукових досліджень, законодавства України та зарубіжних держав і практики його реалізації здійснено системний та комплексний аналіз інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, що дало змогу сформулювати цілісну науково-обґрунтовану концепцію цього інституту, а також розробити нові теоретико-прикладні положення та висновки, спрямовані на його розвиток та вдосконалення в Україні:

уперше:

- репрезентовано авторську класифікацію сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та виокремлено: 1) *класичну* модель, за якої народ бере участь у здійсненні правосуддя через суд присяжних за англо-американською системою; присяжні приймають рішення щодо питання факту (вини), а судді виносять вердикт (вирішують питання права); 2) *дорадчу* модель, за якої «народні судді» беруть участь у здійсненні правосуддя разом із професійними суддями та єдиною колегією приймають рішення щодо питань факту та права; 3) *гібридну* модель – поєднує елементи класичного суду присяжних і дорадчої моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та передбачає розгляд справи єдиною колегією, у якій питання вини вирішують «народні судді», а вердикт

приймається разом з професійними суддями; 4) *модель народного правосуддя* – це форма народної участі, за якої правосуддя здійснюється виключно «народними суддями», тобто представниками громадськості;

- зроблено висновок, що до моделі народного правосуддя, окрім інституту мирових суддів, доцільно відносити суди звичаєвого права: 1) засади діяльності яких визначаються Конституцією та/або іншими законами держави; 2) які мають за мету не примирення чи медіацію, а прийняття конкретного рішення, котре може передбачати встановлення відповідальності; 3) рішення звичаєвих судів визнаються державою та можуть бути оскаржені до державної судової системи;

- узагальнено функції інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, серед яких виокремлено установчу, регулятивну, охоронну, правозахисну, аксіологічну, політичну, репрезентативну, культурно-ідеологічну, інформативно-комунікативну та контрольно-наглядову; розкрито їх сутність та зміст;

- запропоновано класифікацію міжнародних стандартів у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у такому вигляді: 1) універсальні та регіональні стандарти у сфері прав людини; 2) міжнародні стандарти щодо встановлення засад функціонування судової влади, зокрема, забезпечення права на справедливий суд; 3) міжнародні документи щодо участі громадськості в управлінні державними справами; 4) за умови функціонування виборних мирових суддів – міжнародні виборчі стандарти;

- сформульовано визначення терміно-поняття «конституційно-правовий статус присяжного», під яким запропоновано розуміти його правове становище, яке визначається у контексті реалізації судової влади шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур та охоплює комплекс закріплених прав, обов'язків, відповідальності та гарантій; встановлено, присяжні у рамках судового провадження виконують роль колективного суб'єкта безпосередньої реалізації судової влади; визначено, конституційно-правовий статус присяжного охоплює такі структурно-рівневі компоненти: 1) загальний статус; 2) спеціальний статус; 3) галузевий статус; 4) індивідуальний статус;

- розроблено ключові елементи програми попередньої підготовки присяжних, встановлено мету, визначено оптимальну тривалість навчання та представлено орієнтовні модулі програми;

- вмотивовано потребу передбачити у системі «Електронний суд» електронний кабінет присяжного, котрий має бути доступним до перегляду тільки для суду та з метою збереження конфіденційності повинен використовувати сучасні системи шифрування та захисту даних для забезпечення безпеки інформації; представлено додаткові механізми захисту конфіденційності присяжних;

- репрезентовано варіанти вирішення питання щодо проведення виборів мирових суддів у поточних умовах воєнного стану в Україні, коли проведення виборів відповідно до положень Конституції України заборонено;

удосконалено:

- методологічний інструментарій конституційно-правового дослідження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади;
- розуміння демократії як однієї із фундаментальних категорій у політичній філософії та правовій науці; визначено, в умовах підвищення значущості конституційних цінностей, залучення народу до здійснення правосуддя набуває особливого значення, виступає основоположним елементом у зміцненні правової держави, забезпеченні демократизації публічної влади та підвищенні ефективності правосуддя;
- теоретичні позиції щодо розмежування понять «демократія», «судова демократія» та «участь народу у реалізації судової влади», зокрема встановлено таку кореляцію зазначених термінів: 1) вужчим за сутністю і змістом поняттям аніж демократія є термін «судова демократія», якщо демократія є способом організації суспільства та характеризує увесь державний лад, заснований на принципі народовладдя, то судова демократія є режимом судової влади та передбачає забезпечення відкритості судових процесів для громадськості, що сприяє підвищенню довіри до судової системи; забезпечення рівності всіх перед законом і справедливого розгляду справ; відповідальність суддів перед суспільством і здійснення ними повноважень відповідно до чинного законодавства та етичних норм; механізми контролю за діяльністю судової влади з боку громадянського суспільства та інших гілок влади; участь (безпосередню та/або опосередковану) народу у реалізації судової влади тощо; 2) ще одним режимом судової влади, поряд із судовою демократією, є так звана судова олігархія, що реалізується суддями як окремою групою, яка діє в своїх власних інтересах; 3) слід розмежовувати поняття «участь народу у реалізації судової влади» та «судова демократія», котра є ширшою концепцією, оскільки охоплює окрім першої згаданої правової категорії і низку конституційних засад судочинства, котрі реалізуються на практиці;
- висновки щодо розуміння феномену транспарентності судової влади як комплексного засадничого терміно-поняття, котре акумулює у собі ціннісні характерні принципи здійснення правосуддя, які пов'язані із трьохвимірним механізмом взаємодії «державна – судова влада – громадянське суспільство»;
- підходи до визначення форм участі народу у реалізації судової влади: безпосередньої (через механізми прямого залучення народу до здійснення правосуддя) та опосередкованої – через формування органів судової влади; висновки щодо доцільності отождолення понять «участь народу у здійсненні правосуддя» та «безпосередня участь народу у реалізації судової влади», виходячи із більш ширшого поняття – участі народу у реалізації судової влади, що ґрунтується на ідеї, відповідно до якої судова влада має бути суб'єктивно контролюваною народом, котрий є носієм демократичної влади в суспільстві;
- положення, відповідно до яких сучасні конституційні моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади відрізняються між

собою за своєю структурою та функціональним наповненням, формою участі народу, а також ступенем впливу такої участі на прийняття судових рішень та правозастосування;

- у ході аналізу історіографічної матриці як інструменту визначення конституційних тенденцій досліджуваного інституту – структуризацію етапів його розвитку у зарубіжних державах та на теренах України;

- юридичні та культурно-ідеологічні аспекти модернізації суду присяжних в Україні;

набули подальшого розвитку:

- висновки, відповідно до яких правову категорію «народний суверенітет» не можна повноцінно розуміти без врахування верховенства права, верховної влади народу, конституціоналізму та загальної концепції демократії; підкреслено, поняття «народовладдя» не є тотожним народному суверенітету, оскільки навіть за наявності народовладдя у державі принцип народного суверенітету може не бути реалізованим;

- наукові положення, відповідно до яких феномен демократії є першоосновою формування керівних начал безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, а остання визначена правова категорія є важливим компонентом демократизації публічної влади в цілому; демократія створює умови для активного залучення громадян до управління державними справами, водночас використання інструментів народної участі у реалізації судової влади здатне посилити такі демократичні засади, оскільки передбачає здійснення правосуддя із залученням громадськості, що дає можливість громадянам відчувати власну значущу роль у забезпеченні справедливості, а також сприяє зміцненню довіри до судової системи, що є ключовим аспектом демократичного суспільства;

- положення щодо первинного у понятійно-категоріальному апараті досліджуваної проблематики поняття «народ», розуміння якого є фундаментальним для визначення механізмів та принципів, які лежать в основі демократичних процесів у судовій системі; встановлено, у контексті безпосередньої участі народу у реалізації судової влади поняття «народ» може розглядатись як: сукупність всіх громадян держави, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик (вік, стать, національність тощо); суверенний носій влади, від імені якого здійснюється державна влада, у тому числі і правосуддя (залучення громадян до реалізації судової влади є прямим втіленням принципу народного суверенітету); суб'єкт конституційно-правових відносин, котрий володіє певними правами та обов'язками у сфері реалізації судової влади;

- висновки, згідно яких Конституція України має виняткову інструментальну цінність у забезпеченні основоположних засад судочинства (стаття 129), зокрема, права на справедливий і публічний судовий розгляд;

- положення, відповідно до яких реалізація судової влади – це процес виконання судами свого функціонального призначення, котрий передбачає правосуддя, судовий контроль, судове самоврядування та участь народу через

різні форми залучення; правосуддя безперечно є основною формою реалізації судової влади, котра передбачає різні види судочинства (конституційне, цивільне, кримінальне, адміністративне тощо), а участь народу у реалізації судової влади є серед іншого закріпленою у Конституції України через інститут суду присяжних, котрий є відображенням принципу народного суверенітету та визнання народу повноцінним суб'єктом влади;

- висновки, відповідно до яких у той час, як мирові судді часто є частиною «інституційного» правосуддя, суди звичаєвого права функціонують на іншому рівні; у таких судах, які широко використовуються в Африці, Азії та деяких інших регіонах, вирішення спорів базується здебільшого на звичаях і традиціях громади, а не на писаному законодавстві; суди звичаєвого права є особливими тим, що порядок їх функціонування не завжди регламентується національним законодавством (конституцією чи іншими нормативно-правовими актами), проте вони часто залишаються єдиним доступним механізмом для вирішення конфліктів у віддалених традиційних громадах;

- пропозиції щодо впровадження інституту мирових суддів для України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використаними у:

- *науково-дослідній роботі* – для подальшого аналізу інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, поглиблення знань про його історичні витoki, понятійно-категоріальний апарат, характерні особливості, моделі такої участі, перспективні напрямки модернізації цього інституту, а також для розширення наукових поглядів про демократію, народовладдя, феномен народного суверенітету, транспарентність судової влади;

- *нормопроектній та правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства з питань функціонування суду присяжних, а також з метою впровадження інституту мирових суддів в Україні;

- *правозастосуванні* – задля вдосконалення механізмів громадського контролю за діяльністю судової влади, укріплення демократичних основ судової влади в Україні, забезпечення розвитку судової системи, орієнтованої на захист прав людини, справедливості і підзвітності державної влади перед народом (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Верховного Суду від 23.09.2024 р.);

- *освітньому процесі* – при розробці програм, робочих планів, навчально-методичних матеріалів, конспектів лекцій, словників, довідників, підручників та посібників з конституційного права України, конституційного права зарубіжних держав, порівняльного конституційного права; під час викладання дисциплін: «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Права людини», «Конституційно-правові засади участі народу у реалізації судової влади»; для вдосконалення основ суддівської освіти в аспекті юридичних та когнітивно-поведінкових особливостей взаємодії із присяжними

у рамках судового процесу (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Національної школи суддів України від 16.09.2024 р.; Акт впровадження основних положень та результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 02.10.2024 р.);

- правопросвітницькій роботі – у рамках забезпечення правового просвітництва населення з метою підвищення рівня його правової культури, а також формування правової обізнаності з питань народної участі у реалізації судової влади.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, висновки та пропозиції, що складають наукову новизну дисертаційної роботи, розроблені авторкою особисто. Деякі наукові статті та тези апробаційного характеру написані у співавторстві. Особистий внесок здобувачки у цих публікаціях полягає:

– «E-democracy: an urgent need or a tribute to fashion?» – у розробці оригінальної концепції статті, визначенні мети та завдань, виборі дослідницької методології, встановленні окремих переваг та недоліків застосування дистанційних засобів для реалізації прав і свобод у цифрову епоху;

– «Trial by jury as a guarantee of legitimate decisions: constitutional, legal and economic principles» – у розробці основних концептуальних засад дослідження, здійсненні аналізу конституційно-правових основ функціонування суду присяжних, визначенні факторів, які впливають на ефективність зазначеного інституту;

– «Educational aspects in the constitutional and legal provision of democratic governance under martial law: a comparative study» – у забезпеченні структурованості дослідження, визначенні основних категорій та понять, формулюванні висновків щодо ролі правової освіти у підтримці демократичних інститутів під час надзвичайних обставин;

– «The role of digital technologies in building an inclusive and transparent society: an analysis of the legal mechanisms of democratic governance» – у виборі методології дослідження, аналізі актуальних тенденцій та новітніх підходів у цифровому управлінні, а також їхнього потенціалу для підвищення якості демократії;

– «Medicines: technology transfer to production, cession of ownership rights for registration certificates and transfer of production in conditions of modern challenges to national and international security» – у розробці оригінальної концепції статті, визначенні мети та завдань, обґрунтуванні методології дослідження, аналізі та описі отриманих результатів;

– «Суд присяжних за англо-американською (класичною) моделлю: сутнісні ознаки» – у виборі дослідницької методології, визначенні основних характеристик суду присяжних;

– «Безпосередня участь народу у здійсненні судової влади в контексті ідеї народного суверенітету» – в аналізі конституційних засад народного

суверенітету, дослідженні окремих переваг та недоліків існуючої моделі суду присяжних в Україні;

– «До питання про ефективність суду присяжних на сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні» – у визначенні характерних дефектів суду шефенів, описі ключових особливостей його функціонування;

– «Організаційно-правові аспекти функціонування суду присяжних в Україні» – у структуризації дослідження, визначенні основ нормативно-правового регулювання інституту суду присяжних в Україні;

– «Дискреція суду присяжних: досвід Гонконгу» – у визначенні кваліфікаційних вимог (цензів), котрі пред'являються до кандидата у присяжні у Гонконзі, встановленні особливостей формування списків присяжних, розгляді процедури прийняття судового рішення у рамках дискреційних повноважень суду присяжних;

— «Окремі аспекти формування списку присяжних у Канаді» – у характеристиці особливостей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у Канаді, визначенні вимог до присяжного, особливостей формування списку присяжних та їх виклику, судових процедур;

– «Інструментальна цінність Конституції України» – у визначенні окремих характеристик Основного Закону Української держави, встановленні чинників появи конституцій;

– «Реалізація принципу народного суверенітету – фундамент належного функціонування демократичної правової держави в Україні» – у встановленні основоположних начал народного суверенітету як ключового критерію позиціонування України на міжнародній арені у ролі демократичної держави, що відповідає загальноприйнятим стандартам сучасної розвиненої правової політико-територіальної організації публічної влади;

– «Концептуальні основи перехідного правосуддя в Україні в умовах воєнного вторгнення РФ» – у визначенні заходів в аспекті правосуддя перехідного періоду для України;

– «Роль конституційного права у формуванні та зміцненні правових традицій» – у формуванні структури дослідження, визначенні факторів впливу конституційного права на усталення правових традицій;

– «Моделі концепції перехідного правосуддя у постконфліктних ситуаціях: стратегія імплементації для України» – у комплексному аналізі сучасних моделей перехідного правосуддя у світі, встановленні векторів імплементації концептуальних основ перехідного правосуддя для України;

– «Парадигма конституційних цінностей в умовах війни» – в аналізі впливу конституційних цінностей на формування загально-правових ідеалів, принципів та категорій, а також осмислення правових реалій у контексті конституційного права, у визначенні ролі конституційних цінностей у задоволенні потреб держави, суспільства.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію було попередньо розглянуто на засіданні кафедри конституційного права та порівняльного

правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Окремі висновки, положення та рекомендації були представлені на міжнародних науково-практичних конференціях та правових школах: зокрема: «73-я підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу юридичного факультету» (м. Ужгород, 28 лютого 2019 р.); «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 3–4 травня 2019 р.); «Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 19)» (м. Тернопіль, 6 лютого 2020 р.); «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 29-30 квітня 2020 р.); «75-а підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»» (м. Ужгород, 24-28 лютого 2021 р.); «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 р.); «Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади» (м. Київ, 20 травня 2021 р.); «Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України» (м. Ужгород, 27-28 травня 2021 р.); «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 22 червня 2021 р.); «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 23 серпня 2021 р.); «Роль періодичних юридичних видань у формуванні правової держави: зарубіжний досвід та Україна» (м. Ужгород, 21 жовтня 2021 р.); «Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини» (м. Київ, 7 липня 2021 р.); «Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів» (м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р.); «Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни» (м. Ужгород, 26 травня 2022 р.); «Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії» (м. Ужгород, 27 червня 2022 р.); «Національний та міжнародно-правовий механізми забезпечення права людини на життя в умовах війни» (м. Ужгород, 23 серпня 2022 р.); «Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії» (м. Ужгород, 22 вересня 2022 р.); «Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції» (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.); «Функціонування судових і правоохоронних органів в умовах війни: конституційні та міжнародно-правові маркери» (м. Ужгород, 27 жовтня 2022 р.); «Відновлення та розвиток України: ідеї, правові засади, інструментарій» (м. Ужгород, 26 грудня 2022 р.); «Реалізація конституційного права на свободу пересування в умовах війни: правові стандарти та практичні можливості» (м. Ужгород, 24 лютого 2023 р.); «Виконання конституційних обов'язків в умовах війни: сучасна українська практика та міжнародний досвід» (м. Ужгород, 14 березня 2023 р.); «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 21 квітня 2023 р.); «Діяльність органів публічної влади України в умовах війни: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 11 травня 2023 р.); «Міжнародний фактор перемоги України над московією: правові, інституційні, матеріально-технічні складові» (м. Ужгород, 2 червня 2023 р.); «Конституційно-правове будівництво

на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.); «Правові засади капітуляції московії перед Україною: можливості, умови та наслідки» (м. Ужгород, 7 липня 2023 р.); «*Modern problems of science, education and society*» (Kyiv, August 14-16, 2023); «*Scientific progress: innovations, achievements and prospects*» (Munich, Germany, August 21-23, 2023); «Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства» (м. Кременчук, 23 серпня 2023 р.); «Право на достовірну інформацію, інформаційна безпека в умовах війни» (м. Ужгород, 31 березня 2023 р.); «*Modern problems of science, education and society*» (Kyiv, October 9-11, 2023); «Правові механізми притягнення Україною, світовою спільнотою до відповідальності воєнних злочинців та колаборантів за наслідками російсько-української війни: історія, теорія, практика» (м. Ужгород, 27 жовтня 2023 р.); «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку» (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.); «Парадигма конституційного, конституційно-процесуального права в умовах війни» (м. Ужгород, 24 листопада 2023 р.); «Муніципальне право, муніципальні права України в умовах війни» (м. Ужгород, 29 грудня 2023 р.); «Прикордонне співробітництво в умовах війни: досвід України» (м. Ужгород, 26 січня 2024 р.); «*Modern problems of science, education and society*» (Kyiv, February 5-7, 2024); «78-а підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу юридичного факультету» (Ужгород, 26-29 лютого 2024 р.); «Правове регулювання земельних відносин в умовах війни: світовий досвід, Українські реалії» (м. Ужгород, 23 лютого 2024 р.); «Роль військових адвокатів у захисті прав громадян в умовах воєнного стану: досвід України» (м. Ужгород, 28 березня 2024 р.); «Роль вищої школи, викладачів-правників у формуванні патріотизму, професіоналізму, порядності у студентському середовищі в умовах війни: досвід України» (м. Ужгород, 30 травня 2024 р.); «Дотримання Україною конституційних цінностей: святкові роздуми під час війни» (м. Ужгород, 28 червня 2024 р.); «XXXV International scientific and practical conference «*Modern Scientific Research is the Engine of Technical Progress*»» (Karlovy Vary, Czech Republic, August 21-23, 2024); «XXXVI International scientific and practical conference «*The Latest Trends and Transformation of Modern Scientific Research*»» (Porto, Portugal, August 28-30, 2024); «Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти і технологій» (Полтава, 29 серпня 2024 р.); «The 10th International scientific and practical conference «*Science and society: modern trends in a changing world*»» (Vienna, Austria, September 2-4, 2024); «XXXVII International scientific and practical conference «*Modern Problems of Science and Technology: Prospects for Further Development*»» (Bergen, Norway, September 4-6, 2024); «The 1st International scientific and practical conference «*Science and technology: challenges, prospects and innovations*»» (Osaka, Japan, September 5-7, 2024); «The 9th International scientific and practical conference «*European congress of scientific achievements*»» (Barcelona, Spain, September 9-11, 2024); «The 1st International Scientific and Practical Conference «*Modern Science: Exploring Theories, Innovations and Practical Solution*»» (Odesa, Ukraine,

September 9-11, 2024); «*International scientific-practical conference «Economics, finance, accounting and law in the context of globalization»*» (Aarhus, Denmark, September 10, 2024); «*XXXVIII International scientific and practical conference «Development of Modern Science: State, Problems and Prospects»»*» (Brno, Czech Republic, September 11-13, 2024); «*International scientific-practical conference «Current issues of science, education and society in modern conditions»*» (Tampere, Finland, September 12, 2024); «*Актуальні дослідження правової та історичної науки*» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12–13 вересня 2024 р.); «*The 2nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of contemporary society»»*» (London, United Kingdom, September 12-14, 2024); «*1st International Scientific and Practical Conference «Global Directions in Scientific Research and Technological Development»»*» (Valencia, Spain, September 16-18, 2024); «*The 8th International scientific and practical conference «Perspectives of contemporary science: theory and practice»»*» (Lviv, Ukraine, September 16-18, 2024); «*XXXIX International scientific and practical conference «Problems of Science and Technology: Innovation and Competitiveness»»*» (Aalborg, Denmark, September 18-20, 2024); «*Світ наукових досліджень. Випуск 33*» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 19-20 вересня 2024 р.); «*The 2nd International scientific and practical conference «Current trends in scientific research development»»*» (Boston, USA, September 19-21, 2024); «*The 2nd International scientific and practical conference «Scientific research: modern challenges and future prospects»»*» (Munich, Germany, September 23-25, 2024); «*1st International Scientific and Practical Conference «Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes»»*» (Zurich, Switzerland, September 23-25, 2024); «*Вісімдесят дев'яти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки*» (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 вересня 2024 р.); «*XL International scientific and practical conference «Mechanisms of Development of the Scientific and Technical Potential of Modern Society»»*» (Salzburg, Austria, September 25-27, 2024); «*The 1st International scientific and practical conference «Science in the modern world: innovations and challenges»*» (Toronto, Canada, September 27-29, 2024); «*Особливості здобуття освітнього ступеня магістра в умовах війни: досвід України*» (м. Ужгород, 27 вересня 2024 р.); «*1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Research: Modern Innovations and Future Perspectives»*» (Montreal, Canada, September 30 - October 2, 2024); «*XLI International scientific and practical conference «Progressive Opportunities and Solutions of Modern Scientific Potential»»*» (Toronto, Canada, October 2-4, 2024); «*The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world»»*» (Vienna, Austria, October 1-3, 2024); «*The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»»*» (Osaka, Japan, October 4-6, 2024); «*1st International Scientific and Practical Conference «Modern Perspectives on Global Scientific Solutions»»*» (Bergen, Norway, October 7-9, 2024); «*The 10th International scientific and practical conference «European congress of scientific achievements»»*» (Barcelona, Spain, October 7-9, 2024); «*XLII International scientific and practical*

conference «*Modern Trends in the Movement of Scientific Research*»» (Athens, Greece, October 9-11, 2024); «*1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice*»» (Berlin, Germany, October 14-16, 2024); «*XLIII International scientific and practical conference «Modern Challenges and Achievements of the Scientific Community of the 21st century*»» (Narva, Estonia, October 16-18, 2024); «*The 2nd International scientific and practical conference «Science in the modern world: innovations and challenges*»» (Toronto, Canada, October 24-26, 2024).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації висвітлено у 110 наукових працях, серед яких 34 наукові статті (28 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 5 статей у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science), та 76 тезах наукових доповідей і повідомлень, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях та міжнародних правових школах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, структурованих у тринадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 655 сторінок, з них основного тексту – 490 сторінок. Список використаних джерел нараховує 903 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, об'єкт, предмет, мету і завдання, визначено методи дослідження, репрезентовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відомості про їх апробацію, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Концептуальні основи дослідження безпосередньої участі народу у реалізації судової влади» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено методологію дослідження та здійснено огляд джерельної бази; визначено понятійно-категоріальний апарат у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади; досліджено феномен демократії як першооснову формування керівних начал безпосередньої участі народу у реалізації судової влади.

У **підрозділі 1.1. «Методологія дослідження та огляд джерельної бази»** визначено, що методологічний інструментарій предмету дослідження охоплює такі компоненти: наукові підходи, принципи наукового пізнання, а також методи наукового пізнання у вигляді трьохвимірної структури, котру складають філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

Перший компонент методології дослідження репрезентований за допомогою трьох основних підходів – дескриптивного, атрибутивного та есенціального, а також із застосуванням спеціальних підходів (інтераційного, людиноцентристського та міжкомплементарного). *Дескриптивний підхід* було

застосовано для визначення та структурування понять, пов'язаних із безпосередньою участю народу у реалізації судової влади; опису основних ідей демократії, які є базисом для участі народу у здійсненні правосуддя; аналізу поточного стану судової системи, зокрема, опису проблем і недоліків, які впливають на таку народну участь; характеристики юридичних механізмів, які забезпечують функціонування суду присяжних, а також встановлення необхідних векторів їх вдосконалення тощо. *Атрибутивний підхід* фокусується на виділенні ключових характеристик безпосередньої участі народу у здійсненні судової влади, зокрема визначенні специфічних «атрибутів», розглядається роль народного суверенітету, поняття реалізації судової влади, судова демократія та її співвідношення з участю народу у реалізації судової влади, визначено форми такої участі – безпосередня, що є предметом дисертаційного дослідження, та опосередкована. *Есенціальний підхід* спрямований на аналіз сутності досліджуваного феномену через визначення імпліцитних характеристик участі народу у здійсненні правосуддя та дозволив серед іншого здійснити розгляд психологічних факторів, що впливають на сприйняття громадянами їх участі у реалізації судової влади, їхні очікування та ставлення до судового процесу; вивчення значення соціокультурного впливу на формування та функціонування інструментів народної участі у здійсненні правосуддя, а також здійснення історико-правового аналізу розвитку та еволюції безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Людиноцентристський підхід* забезпечив вивчення психологічно-поведінкової складової участі народу у здійсненні правосуддя, їх взаємодії із професійними суддями, а також дозволив розробити заходи для покращення інформування населення та підвищення його правової обізнаності. *Інтераційний підхід* надав змогу висвітлити взаємодію громадянського суспільства та судової влади. *Міжкомплементарний підхід* забезпечив мультидисциплінарний аналіз через комплексне вивчення взаємовпливу юридичних, культурологічних та економічних аспектів та дозволив запропонувати рекомендації для удосконалення суду присяжних та впровадження інституту мирових суддів в Україні.

Другий компонент (рівень) методологічного інструментарію представлений принципами наукового пізнання. *Принцип детермінізму* було використано у рамках конституційно-правового аналізу досліджуваного інституту для пояснення правових явищ як таких, котрі обумовлені об'єктивними факторами, що дозволило передбачити можливі зміни у правовій сфері та сприяло побудові структурованих та обґрунтованих висновків у дослідженні. *Принцип об'єктивності* гарантував неупередженість у дослідженні та забезпечив одержання висновків, котрі ґрунтуються на фактах і даних, що є необхідною умовою для наукової достовірності дослідження та обґрунтованості рекомендацій для вдосконалення безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні. *Принцип універсальності* передбачає, що отримані результати не повинні обмежуватися лише рамками одного конкретного дослідження, а також встановлює, що система знань, яка

розробляється під час дослідження, має бути здатною до багаторазового використання в майбутніх наукових роботах, а висновки, отримані в ході дисертаційної роботи, можуть бути перевірені, підтверджені або уточнені іншими науковцями, що сприятиме формуванню всебічної наукової основи для розуміння цієї проблематики.

Третій компонент методології дослідження охоплює філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

Огляд джерельної бази дозволив виявити ключові тенденції та проблемні питання, пов'язані з тематикою дисертаційного дослідження. Структуризація наукових джерел, запропонована дисертанткою, є важливим елементом дослідницької роботи для подальшого обґрунтування наукових висновків та формулювання рекомендацій у дисертації.

У підрозділі 1.2. *«Понятійно-категоріальний апарат у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади»* досліджено поняття безпосереднього (прямого) народовладдя, правосуддя, судової системи, судової влади, охарактеризовано ключові передвісники конституційних засад функціонування громадянського суспільства, проаналізовано феномен громадського контролю у сфері судової влади.

Підкреслено, судова влада має різні підходи до свого визначення у контексті філософських концептів «форма» та «спосіб». Форма в даному контексті розглядається крізь призму існування змісту судової влади та охоплює структуру судової системи, організацію судових органів, а також процесуальні норми, відповідно до яких здійснюється судочинство. Спосіб є порядком застосування сил і ресурсів судової системи та передбачає конкретні методи і засоби, за допомогою яких судова влада реалізується на практиці. До них належать механізми розгляду судових справ та прийняття судових рішень, виконання судових вироків, а також способи забезпечення незалежності і неупередженості судової влади. Форма судової влади забезпечує її структурну цілісність і організаційну стабільність, тоді як спосіб реалізації визначає ефективність і дієвість її застосування.

Наголошено, серед функцій інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади доцільно виокремити такі: 1) *установча* – закріплює засадничі положення та принципи, що забезпечують можливість народного контролю над судовою владою через залучення громадськості до здійснення правосуддя, зокрема: принципу народного суверенітету; конституційних підстав для участі громадян у реалізації судової влади, які формують правову основу для функціонування інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні та зарубіжних державах; 2) *регулятивна* – встановлює правові основи у сфері залучення народу до реалізації судової влади та спрямована на регулювання процесуальної та організаційної сторін участі народу у здійсненні правосуддя; передбачає формування правового статусу судових інституцій у зв'язку з участю громадян у здійсненні правосуддя; визначає правовий статус «народних» суддів та їх компетенцію відповідно до тої чи іншої конституційної моделі досліджуваного інституту тощо; 3) *охоронна*

– спрямована на охорону суспільних відносин у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади; 4) *правозахисна* – сприяє захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовому провадженні; 5) *аксіологічна* – відображає основні суспільні цінності, серед яких демократичність, народний суверенітет, правова рівність та справедливість, легітимність судової влади через залучення народного елементу до реалізації судової влади; 6) *політична* – забезпечує механізм реалізації народного суверенітету у сфері правосуддя, надає громадянам можливість брати участь у прийнятті судових рішень, що пов'язує досліджуваний інститут із правом народної участі в управлінні державними справами; 7) *репрезентативна* – передбачає представництво народу в судовій системі, що дозволяє безпосередньо відображати волю суспільства у правосудді; 8) *культурно-ідеологічна* – спрямована на правове просвітництво громадськості та розвиток правової культури, сприяє формуванню у громадян усвідомлення своїх прав і обов'язків, а також підвищенню розуміння принципів функціонування судової влади; підтримує ідеологію демократичного правосуддя та зміцнює громадянську позицію, сприяє імплементації правових знань і цінностей у суспільне життя; 9) *інформативно-комунікативна* – забезпечує канал взаємодії між судовою системою та суспільством та формує платформу для конструктивного діалогу; дозволяє судовій владі враховувати очікування громадян, а суспільству – висловлювати свої погляди щодо справедливості судових рішень; завдяки інформуванню суспільства про права та можливості участі народу у реалізації судової влади, досліджуваний інститут підвищує рівень поінформованості громадян про роботу судової системи, що сприяє відкритості правосуддя і знижує бар'єри між суспільством і судовою владою; 10) *контрольно-наглядова* – виконує важливу роль у забезпеченні внутрішнього контролю у межах судової системи; громадська участь є своєрідним індикатором прозорості та законності дій судової влади, оскільки забезпечує можливість оцінки дотримання суддями конституційних засад судочинства та професійної етики.

У підрозділі 1.3. «Феномен демократії як першооснова формування керівних начал безпосередньої участі народу у реалізації судової влади» акцентовано, де іще термін «конституція» охоплює будь-який документ, що встановлює статус держави, незалежно від того, чи передбачає він поділ влади, регламентує права та свободи, обмежує або декларує владу. Поряд із цим, у рамках доктрини конституціоналізму, конституція та демократія мають імплікативний зв'язок, де конституція розглядається як засіб забезпечення демократії через правовий механізм «демократія через закон».

Підкреслено, принцип народного суверенітету є наріжним каменем істинної демократії. Без дотримання цього принципу демократія стає формальною і позбавленою справжнього змісту. Гарантування народного суверенітету передбачає не лише проголошення такої засади на законодавчому рівні, але і його реальну реалізацію у політико-правовому житті держави через ефективні механізми участі громадян у прийнятті державно-владних рішень.

У Розділі 2 «Історіографічна матриця як інструмент визначення конституційних тенденцій безпосередньої участі народу у реалізації судової влади: зарубіжний досвід та Україна» запропоновано періодизацію становлення та розвитку конституційно-правового регулювання інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у зарубіжних державах та Україні; досліджено сучасний стан судової системи України та його вплив на розвиток безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у світлі адаптації до міжнародних стандартів.

У підрозділі 2.1. «Еволюція становлення та розвитку безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у зарубіжних державах» проаналізовано особливості розвитку досліджуваного інституту у зарубіжних державах та виокремлено такі періоди: 1) античний період (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.); 2) середньовіччя (V ст. – XV ст.); 3) ранньомодерний період (кін. XV ст. – XVIII ст.); 4) революційний період (кінець XVIII ст.); 5) період конституційних трансформацій та подальшого розвитку народної участі у здійсненні правосуддя (XIX–XX ст.); 6) сучасний період еволюції безпосередньої участі народу у реалізації судової влади (з поч. XXI ст. до сьогодні).

Акцентовано, давньогрецька модель дикастерій і гелієї, заснованих архонтом Солоном у VI столітті до н.е., заклала фундамент для сучасних концепцій участі громадян у здійсненні правосуддя. Римська правова традиція, попри акцент на приватному праві, значно розширила функціональність залучення громадян до судочинства через запровадження таких інститутів: *iudex*, («приватних» суддів), *recuperatores* (колегій суддів для розгляду справ міжнародного характеру) та *concilium* (громадських чи сенаторських зібрань для ухвалення важливих рішень).

Встановлено різноманіття теорій щодо походження суду присяжних в Англії, котре дозволяє стверджувати, що зазначений інститут є продуктом еволюційного процесу, що поєднав у собі елементи традиційного права кельтів, германців і саксів, адаптованих до соціально-правових реалій англосаксонської та норманської епох. Наголошено, серед науковців немає єдності щодо часу виникнення інституту мирових судів – більшість дослідників вважає, що він зародився в Англії у XIV столітті, тоді як англійські юристи пов'язують його виникнення з XII століттям та нормандськими завоюваннями. Проаналізовано особливості розвитку ярмаркового права та його вплив на формування інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади.

Визначено, одним із ключових нововведень революційного періоду було запровадження суду асизів (*cour d'assises*) у Франції. Наголошено, модифікація системи суду присяжних 1808 року передбачала поєднання елементів інквізиторської (континентальної) системи з елементами англійської змагальної системи, що призвело до розмиття функцій суддів і присяжних. Підкреслено, після регламентації у Біллі про права 1791 року (перші десять поправок до Конституції США), інститут суду присяжних став невід'ємною частиною американської правової системи, позаяк забезпечував право громадян на судовий розгляд за участю собі рівних. Суд присяжних став символом

справедливості і демократії, що сприяло його поширенню в інших державах. Акцентовано, у XIX–XX ст. народна участь у здійсненні правосуддя зазнала суттєвих трансформацій, що було обумовлено законодавчими реформами та ухваленням конституційних поправок у багатьох державах. Досліджено історичний досвід Канади, США, Франції, Іспанії, Німеччини, Італії, Греції, Нової Зеландії, Австралії та Японії. Наголошено, у сучасний період інститут участі народу в реалізації судової влади набув важливого значення як механізм демократизації правосуддя, забезпечення його прозорості та довіри громадськості до судової системи.

У підрозділі 2.2. *«Гене́за формування конституційно-правових засад безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні»* досліджено еволюцію становлення та розвитку безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні через виокремлення наступних етапів: 1) додержавний період (до створення державних утворень слов'янами у IX ст.); 2) часи Київської Русі (IX - XIII століття); 3) період литовсько-польського панування (XIV - I пол. XVII ст.); 4) епоха козащини (з середини XVI по кінець XVIII століття); 5) період перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (з кінця XVIII до початку XX століття); 6) період радянсько-української війни (1917-1919 р.р.); 7) період радянської окупації України (1919-1991 р.р.); 8) сучасний період (з 1991 р. – до сьогодні).

Констатовано, судова система Київської Русі формувалася як складна багаторівнева структура, що відображала етапи еволюції суспільно-правових відносин від звичаєвого права до державної організації судової влади. Первинною формою судочинства був суд общини, що ґрунтувався на принципах колективного вирішення конфліктів і горизонтального розподілу повноважень. Досліджено віче та вервні суди, котрі забезпечували участь народу у здійсненні правосуддя. Визначено, еволюція правових інститутів призвела до централізації судової влади через впровадження князівських судів, які стали важливим елементом забезпечення державного управління. Наголошено, церковні суди виконували особливу роль у вирішенні питань релігійного характеру, боротьбі з язичництвом і врегулюванні сімейно-шлюбних відносин.

Акцентовано, співіснування маґдебурзького, руського та волоського права у литовсько-польський період формувало правову мозаїку, яка відповідала інтересам різних соціальних груп у тогочасному суспільстві. Підкреслено, судова система козацької доби відзначалася поєднанням традицій козацького врядування та інституційних елементів, успадкованих від попередніх історичних періодів. Визначено, Гетьманська Рада та гетьман як головний суддя уособлювали вищий рівень судової влади. Досліджено сотенні, полкові, копні та сільські суди, котрі забезпечували правосуддя на рівні громад.

Наголошено, на українських землях Російської імперії ключовими елементами судової системи стали мирові судді та суд присяжних згідно положень Судових статутів 1864 року. На території українських земель, що перебували під владою Австро-Угорщини, зазначені інструменти

безпосередньої участі народу у реалізації судової влади отримали своє нормативне закріплення після прийняття Конституції 1867 року у законі 1869 року із подальшою регламентацією у Кримінально-процесуальному кодексі 1873 року (щодо суду присяжних) та Судового статуту 1850 року (щодо інституту мирових суддів).

Підкреслено, гетьманський уряд П. Скоропадського відновив систему мирової юстиції та надав їй законодавчого оформлення 2 червня 1918 року. Система мирових суддів охоплювала такі елементи: дільничні судді, котрі постійно виконували свої обов'язки на своїх ділянках; додаткові судді, які також працювали на постійній основі, однак, мали право розглядати справи в межах всього мирового округу; почесні мирові судді мали можливість поєднувати виконання судових функцій з іншими державними чи громадськими обов'язками та здійснювали розгляд справ у випадках, коли обидві сторони добровільно зверталися до них для врегулювання конфлікту.

Встановлено, принципи виборності суддів і народних засідателів, проголошені у радянських конституціях та законодавстві, забезпечували формальну участь народу у реалізації судової влади, однак, на практиці залишалися здебільшого декларативними. Введення радянського судоустрою у формі народних судів та революційних трибуналів, а пізніше обласних судів та Верховного Суду УРСР, мало на меті не стільки здійснення правосуддя, скільки забезпечення політичної стабільності та контроль за населенням, позаяк законодавче закріплення участі народних засідателів у судовому розгляді мало створювати ілюзію демократичності судочинства.

Наголошено, після закріплення у Конституції України інститутів народних засідателів та присяжних їх розвиток протягом досліджуваного періоду характеризувався спробами створити дієвий механізм реалізації принципу народовладдя у судовій сфері. Підкреслено, Закони України «Про судоустрій» 2002 року, 2010 року та їх численні редакції поступово розширювали права та гарантії народних засідателів і присяжних, удосконалювали процедури формування їх списків тощо, проте значна увага була зосереджена на деталізації правового статусу народних засідателів, у той час як регулювання інституту присяжних залишалося здебільшого менш деталізованим. Особливим етапом стало ухвалення у 2016 році нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який скасував інститут народних засідателів і закріпив суд присяжних як єдину форму участі народу у здійсненні правосуддя.

У підрозділі 2.3. «Експлікація сучасного стану судової системи України та його вплив на розвиток безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у світлі адаптації до міжнародних стандартів» підкреслено, судова система України перебуває в умовах глибоких змін, зумовлених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми проблемами, зокрема, війною, та змушена пристосовуватися до нових реалій, серед яких зменшення кадрового складу, складнощі із доступом до правосуддя на окупованих територіях та забезпечення безпеки у рамках судового процесу.

Визначено, що застосування принципу легітимних очікувань у контексті безпосередньої участі народу у реалізації судової влади проявляється у таких ключових аспектах: 1) сприйняття «народними суддями» судового процесу як незалежного та об'єктивного, котре надає їм підстави очікувати, що їх участь у розгляді справи матиме реальний вплив на прийняття судового рішення; зазначене передбачає серед іншого і переконання у тому, що рішення прийматимуться виключно на основі об'єктивного розгляду доказів та фактів справи, без зовнішнього впливу, тиску з боку професійних суддів чи інших осіб; 2) існування юридичних гарантій стабільності процедур та поваги до правового статусу «народних суддів» – представники громадськості, залучені до судового процесу, мають право очікувати, що процедурні правила їх залучення залишатимуться послідовними, прозорими та передбачуваними; у разі внесення змін до цих процедур, такі зміни повинні бути чітко обґрунтованими та узгоджуватися з принципом юридичної визначеності; «народні судді» повинні бути впевнені, що їхні висновки та рішення матимуть юридичну силу, враховуватимуться під час ухвалення остаточного вироку суду, і це сприятиме забезпеченню справедливості судового розгляду.

Запропоновано класифікацію міжнародних стандартів у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади.

У Розділі 3 «Компаративний аналіз сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади», що складається із чотирьох підрозділів, запропоновано авторську класифікацію таких моделей, визначено їх особливості та специфіку конституційно-правового регулювання у зарубіжних державах.

У підрозділі 3.1. «Класична модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади» встановлено, зазначена модель характеризується рядом спільних та відмінних ознак, залежно від тої чи іншої держави, у котрій вона застосовується. У США та Шотландії для винесення обвинувального вердикту необхідна однастайність присяжних, натомість у Великій Британії та Канаді допускається вердикт за більшістю голосів. Кількість присяжних, необхідна для формування журі, також варіюється. У США та Великій Британії зазвичай залучається 12 присяжних, тоді як в Канаді, Іспанії та Гонконгу допускається їх менша кількість. Важливою відмінністю є і вимоги до кандидатів у присяжні, до прикладу, у Гонконгу існують додаткові обмеження щодо соціального статусу присяжних. В Іспанії присяжні зобов'язані мотивувати свої рішення, що є важливою відмінністю від інших держав, де така вимога відсутня.

У підрозділі 3.2. «Дорадча модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади» виявлено два ключові витoki цієї моделі: німецький суд шефенів, що поширився у багатьох європейських державах, та радянський інститут народних засідателів, який зазнав подальших модифікацій у постсоціалістичних країнах. Визначено недоліки у функціонуванні дорадчої моделі у досліджуваних державах, зокрема, вплив політичних критеріїв у Швеції та обмеження ролі асесорів у Японії (позаяк професійні судді володіють

правом вето на рішення, ухвалені ними), котрі вказують на потребу реформ, спрямованих на зміцнення принципів справедливості та незалежності правосуддя.

У підрозділі 3.3. *«Особливості прояву гібридної моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади»* наголошено, гібридна модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади є інституційним феноменом, котрий поєднує елементи класичної та дорадчої моделей. Її ключова особливість полягає у тому, що присяжні вирішують питання факту, тоді як остаточний вердикт ухвалюється спільно з професійними суддями. Важливим компонентом функціонування цієї моделі є обов'язок професійних суддів надавати присяжним роз'яснення щодо застосування норм права, що дозволяє забезпечити обґрунтованість і законність прийнятих рішень. Попри переваги гібридної моделі, у ході дослідження виявлено певні її недоліки, зокрема ризик надмірного впливу професійних суддів на процес ухвалення рішень, що може знижувати значення народного елементу у здійсненні правосуддя.

У підрозділі 3.4. *«Модель народного правосуддя»* акцентовано, у сучасному світі народ визнається фундаментальним джерелом влади, і його волевиявлення не обмежується виключно державними інституціями. Реалізація судової влади може відбуватися як через державні органи, так і через інші соціальні інститути, які виконують функції правосуддя. Таким чином, у широкому значенні суб'єктами судової влади можуть бути як державні органи, що діють у межах офіційної судової системи, так і недержавні структури. Відтак, судова влада має як державний, так і суспільний вимір, незалежно від форми її організації. Проаналізовано серед іншого інститут мирових суддів та суди звичаєвого права у зарубіжних державах.

У Розділі 4 **«Праксеологічні засади удосконалення безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні»**, що складається із трьох підрозділів, розкрито юридичні та культурно-ідеологічні механізми модернізації суду присяжних у контексті реформування правосуддя в Україні, а також визначено перспективи впровадження інституту мирових суддів.

У підрозділі 4.1. *«Юридичні механізми модернізації суду присяжних як елементу народовладдя у сфері здійснення правосуддя»* аргументовано, Україна використовує дорадчу модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, ключовою характеристикою якої є спільний розгляд присяжними та професійними суддями питань факту та права, а термін «присяжні», як і в низці провідних держав, застосовується переважно з огляду на історичні традиції інституту суду присяжних. Підкреслено, спільний розгляд питань щодо встановлення вини та прийняття судового рішення має вплив на об'єктивність і незалежність позиції присяжних.

Проаналізовано положення законопроектів № 2062 від 04.09.2019 року, № 2709 від 02.01.2020 року, № 2709-1 від 16.01.2020 року, № 2710 від 28.12.2019 року, № 2710-1 від 16.01.2020 року, № 3843 від 14.07.2020 року та № 4191 від

5.10.2020 року, пояснювальні записки, порівняльні таблиці та висновки Головного науково-експертного управління щодо них.

Встановлено, особливістю судового процесу із залученням присяжних є наявність додаткових процедурних етапів, які спрямовані на забезпечення всебічного розгляду справи, але водночас значно подовжують загальну тривалість розгляду. На відміну від судового процесу, де функції оцінки доказів і прийняття рішень зосереджені в компетенції судді (суддів), провадження за участю присяжних вимагає ретельного пояснення юридичних аспектів, інструктажу та тривалих обговорень. Такі етапи суттєво збільшують часові витрати на розгляд справи. Збільшення тривалості судового процесу із залученням присяжних має системний вплив, оскільки створює додаткове навантаження на судову систему, знижує її оперативність та затримує розгляд інших справ.

Запропоновано впровадження електронної системи для автоматизованого створення, надсилання та відстеження викликів присяжним зокрема, щодо автоматичної перевірки коректності введених даних та функції нагадувань для присяжних і можливості відстеження статусу викликів у реальному часі. Застосування електронних повідомлень і сучасних систем управління документообігом дозволить суттєво зменшити адміністративне навантаження на суди та підвищити ефективність процедур виклику присяжних. Встановлено, для забезпечення ефективності цього механізму необхідно розробити і впровадити чіткі протоколи обробки викликів, які передбачатимуть: 1) детальну процедуру створення та вручення викликів; 2) перевірку та підтвердження доставки викликів, зокрема електронними засобами; 3) зберігання документів із підтвердженнями отримання викликів.

Визначено, запровадження системи автоматичних нагадувань для присяжних повинно бути спрямоване на підвищення організованості та ефективності їх участі у судовому засіданні, зокрема, щодо інформування присяжних про дату та час засідання, а також нагадування про необхідність своєчасного повідомлення суду у разі неможливості з'явитися. Окрім автоматичних електронних повідомлень, доцільно передбачити додаткові способи нагадування (телефонні дзвінки або текстові повідомлення), що дозволить забезпечити інформування навіть у тих випадках, коли присяжні не мають доступу до електронної пошти або онлайн-систем. Використання таких технологій допоможе забезпечити відповідальне ставлення до своїх обов'язків та дисциплінованість присяжних.

У підрозділі 4.2. *«Культурно-ідеологічні аспекти системної оптимізації функціонування суду присяжних»* встановлено, одним із важливих факторів, які необхідно враховувати при залученні громадян до виконання функцій присяжних, є наявність психологічних бар'єрів, що заважають їхній активній участі у здійсненні правосуддя. Для того, щоб подолати ці психологічні бар'єри та реалізувати конституційне право бути присяжним, необхідно організовувати спеціальні освітні заходи, котрі мають не лише забезпечити присяжних необхідними знаннями, але і надати їм відповідну психологічну підтримку.

Репрезентовано наукову дискусію щодо рівня освіти присяжних. Акцентовано, рівень освіти має безпосередній вплив на здатність присяжних ефективно здійснювати свої обов'язки. Освічені присяжні краще розуміють складні юридичні питання, більш точно інтерпретують судові інструкції та здатні критично оцінювати докази й аргументи сторін, що дозволяє їм приймати більш обґрунтовані рішення. З іншого боку, навіть вищий рівень освіти присяжних не гарантує, що процес прийняття рішень буде легшим або більш ефективним. Окрім того, освіта не завжди допомагає у вирішенні питань, які вимагають швидкого реагування на ситуації або врахування особистісних факторів, серед яких емпатія, інтуїція та здоровий глузд. Також наявність освіти може створювати схильність до аналізу справ з надмірною деталізацією, що іноді ускладнює прийняття рішень. Більше того, у процесі роботи в складі журі важливими є комунікативні навички та здатність колегіально досягти спільного рішення, що не завжди напряму залежить від рівня освіти.

У підрозділі 4.3. *«Перспективи впровадження інституту мирових суддів»* серед іншого наголошено, що мировий суд в Україні дозволить знизити навантаження на судову систему, забезпечити швидкий та доступний розгляд справ, а також наблизити правосуддя до громадян. Встановлено, умовно компетенцію мирових суддів доцільно поділити на кілька категорій: 1) кримінальні проступки; 2) малозначні цивільні та сімейні справи; 3) незначні адміністративні правопорушення.

Констатовано доцільність запровадження системи обрання мирових суддів, оскільки вона дозволить досягти рівноваги між демократичною підзвітністю та ефективністю судової діяльності. Обрання мирових суддів забезпечить їх прямий зв'язок з іншими громадянами, гарантуватиме відповідальність перед виборцями та знизить ризик того, що суддя діятиме ізольовано від інтересів громади. Демократична підзвітність, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня довіри до судових рішень і правосуддя в цілому, оскільки виборні судді сприйматимуться як представники інтересів громади.

Акцентовано, місцеві бюджети в Україні мають різну наповнюваність залежно від рівня економічного розвитку територіальних громад. Основним джерелом фінансування мирових суддів повинні бути місцеві бюджети відповідних територіальних громад. Витрати на функціонування інституту мирових суддів необхідно передбачити у щорічних бюджетах громад, включаючи видатки на утримання приміщень, канцелярське забезпечення тощо. Поряд із цим, державна підтримка має стати механізмом компенсації для громад із низькою фінансовою спроможністю. Субвенції з державного бюджету можуть бути надані: у разі нестачі коштів для забезпечення мінімальних стандартів утримання мирових суддів; для одноразових витрат, зокрема, впровадження нових мирових судів, закупівлі обладнання або організації виборів. Для надання субвенцій слід розробити чіткі критерії оцінки фінансової спроможності територіальних громад. Також слід передбачити законодавчі вимоги щодо звітності громад за використання коштів, спрямованих на

фінансування мирових судів та запровадити систему моніторингу з боку незалежних інституцій.

Підкреслено, впровадження інституту мирових суддів повинно здійснюватись із врахуванням таких принципів: 1) *етапності* – передбачає поступове запровадження зазначеного правового інституту, початкові етапи котрого повинні передбачати запуск пілотних проектів у різних частинах України, що дозволить оцінити ефективність нововведень та зібрати статистичні дані для вдосконалення попередньо визначеної моделі; 2) *адаптивності* – спрямований на те, щоб інститут мирових суддів відповідав сучасним умовам та тенденціям, котрі є постійно змінними (до прикладу, застосування цифровізації у діяльності мирових суддів сприятиме підвищенню ефективності їх роботи); 3) *нормативної визначеності* – через створення належної законодавчої бази у досліджуваній сфері, зокрема, шляхом прийняття Закону України «Про мирове судочинство та статус мирових суддів» та узгодження національного законодавства з його положеннями; 4) *результативності* – впровадження мирових суддів повинно базуватися на постійному моніторингу їхньої діяльності, котрий може бути реалізований за допомогою розробки критеріїв оцінки ефективності функціонування зазначеного правового інституту, які дозволять відстежувати якість правосуддя, швидкість розгляду справ та рівень довіри громадськості.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та розв’язання важливого наукового завдання, яке полягає у визначенні конституційно-правових аспектів інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, обґрунтуванні висновків, положень, пропозицій та рекомендацій для модернізації такої участі в Україні, поряд із тими, які представлені у науковій новизні отриманих результатів та описі змістовного наповнення структурних елементів дослідження, а саме:

1. Встановлено, конституційно-правове дослідження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади є складним, багатовимірним та міждисциплінарним за своєю суттю, що вимагає його розгляду крізь призму цілісної методологічної системи. Методологічний інструментарій предмету дослідження охоплює такі компоненти: наукові підходи (дескриптивний, атрибутивний, есенціальний, інтеракційний, людиноцентристський, міжкомплементарний); принципи наукового пізнання (детермінізму, об’єктивності та універсальності); методи наукового пізнання у вигляді трьохвимірної структури, котру складають філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

2. Підкреслено, безпосередню участь народу у реалізації судової влади, котра є предметом наукового аналізу, доцільно розглядати як інститут, який охоплює сукупність правових норм і принципів, що забезпечують участь народу у здійсненні правосуддя, має власне функціональне призначення та

відповідні моделі реалізації. Зазначено, інститут безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, хоча і є частиною системи конституційного права, характеризується тісним зв'язком із іншими галузями права, зокрема, кримінальним та цивільним, а тому має міжгалузевий характер. Досліджуваний інститут створений на виконання конкретної цілі – забезпечення реалізації принципу народовладдя у сфері правосуддя. Зазначене підтверджується і тим, що інститут не може існувати ізольовано від своєї функціональної місії. Його ефективність та доцільність визначаються здатністю виконувати покладені на нього завдання. Успішне виконання цієї місії є ключовим критерієм його життєздатності та досконалості. Репрезентовано функції досліджуваного інституту, серед яких виокремлено установчу, регулятивну, охоронну, правозахисну, аксіологічну, політичну, репрезентативну, культурно-ідеологічну, інформативно-комунікативну та контрольно-наглядову; розкрито їх сутність та зміст.

3. Акцентовано, концепція демократичної легітимності пов'язана із визнанням народу єдиним джерелом влади та повноцінним суб'єктом конституційно-правових відносин, котрий є первинним щодо наділення державною владою. Інститут безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у цьому ключі розвивається синхронно з правовою соціальною державою та формуванням громадянського суспільства, відображає верховенство народної влади, закріплює її пріоритет у системі державно-правових відносин та втілює теорію народного суверенітету у реальному житті.

4. Зауважено, конституційно-правові традиції – це не просто відтворення попередніх норм, а динамічна система, яка адаптується до сучасних викликів суспільства. Конституція не лише закріплює наявні традиції у сфері нормативно-правового регулювання, але і слугує засобом для їхньої модернізації та розвитку. Зміцнення правових традицій відбувається завдяки впровадженню стабільних інститутів, які забезпечують неперервність правової еволюції. Завдяки Конституції держава не тільки зберігає основні правові цінності, але і здатна розширити їхнє застосування. У цьому контексті конституційне право виконує подвійну функцію, позаяк забезпечує тяглість правових традицій та створює правові механізми для їхнього вдосконалення відповідно до потреб сучасного громадянського суспільства.

5. Встановлено, історіографічна матриця як інструмент визначення конституційних тенденцій безпосередньої участі народу у реалізації судової влади використовується для аналізу історичних джерел, особливостей нормативно-правового регулювання та наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених, з метою структуризації та систематизації інформації, що дозволяє більш глибоко зрозуміти розвиток досліджуваного феномену в історичній ретроспективі. Використання історіографічної матриці як методологічного інструменту дозволило здійснити дослідження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади за такими критеріями (компонентами): 1) хронологією, котра передбачає аналіз еволюції безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, вивчення ключових

історичних періодів, які вплинули на формування її сучасних моделей; 2) географією – шляхом аналізу історико-правового досвіду в окремих зарубіжних державах та Україні. Визначено та проаналізовано ключові етапи розвитку безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у зарубіжних державах та Україні.

6. Наголошено, правосуддя повинно ефективно відправлятися навіть у період війни. Попри те, що повномасштабна російська агресія безперечно акцентує увагу на пріоритеті забезпечення національної безпеки України, правосуддя залишається ключовим чинником підтримання стабільності та забезпечення справедливості в суспільстві. Незалежність судової системи та її здатність ефективно діяти навіть за надзвичайних умов є гарантією того, що конституційні права та свободи залишаються захищеними, а суспільство зберігає довіру до державних інститутів. Рішення про припинення роботи суду присяжних в умовах воєнного стану було зумовлене надзвичайними обставинами, однак, його наслідки можуть мати тривалий вплив на рівень довіри до судової системи. Після завершення воєнного стану зазначене питання вимагатиме глибокого аналізу, щоб оцінити обґрунтованість такого заходу та його відповідність принципам верховенства права і захисту прав людини.

7. Запропоновано міжнародні стандарти у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади згрупувати таким чином: 1) універсальні та регіональні стандарти у сфері прав людини (Загальна Декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950), Американська конвенція прав людини (1969), Африканська хартія прав людини і народів (1981) та ін.); 2) міжнародні стандарти щодо встановлення засад функціонування судової влади, зокрема, забезпечення права на справедливий суд (Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (1983), Основні принципи незалежності судових органів (1985), Висновок №6 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про справедливий суд у розумні строки та роль судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів (2004), Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (2010) та ін.); 3) міжнародні документи щодо участі громадськості в управлінні державними справами (Кодекс кращих практик громадської участі у процесі прийняття рішень (2009), Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про участь громадян у місцевому публічному житті (2001), Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо збалансованої участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних і громадських рішень (2003); Додатковий протокол № 207 до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (2009) та ін.); 4) за умови функціонування виборних мирових суддів – міжнародні виборчі стандарти (Кодекс належної практики у виборчих справах (2002), Висновок Венеційської комісії щодо запропонованих змін до

Рекомендації «Про висвітлення засобами масової інформації виборчих кампаній» (2007) тощо).

8. Репрезентовано авторську класифікацію сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, зокрема, виокремлено: 1) *класичну* модель, за якої народ бере участь у здійсненні правосуддя через суд присяжних за англо-американською системою; присяжні приймають рішення щодо питання факту (вини), а судді виносять вердикт (вирішують питання права); 2) *дорадчу* модель, за якої «народні судді» беруть участь у здійсненні правосуддя разом із професійними суддями та єдиною колегією приймають рішення щодо питань факту та права; 3) *гібридну* модель – поєднує елементи класичного суду присяжних і дорадчої моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та передбачає розгляд справи єдиною колегією, у якій питання вини вирішують «народні судді», а вердикт приймається разом з професійними суддями; 4) *модель народного правосуддя* – це форма народної участі, за якої правосуддя здійснюється виключно «народними суддями», тобто представниками громадськості.

9. Сформульовано ознаки класичної моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади, серед яких: 1) формування складу присяжних здійснюється випадковим чином шляхом жеребкування; 2) участь присяжних у судовому процесі є громадянським обов'язком; 3) кожен присяжний складає присягу служити справедливості, що формалізує їхню відповідальність у рамках судового процесу; 4) чітке розмежування функцій між професійними суддями та присяжними; суддя визначає питання права, приймає рішення щодо допустимості доказів, забезпечує дотримання процесуальних норм та призначає покарання; присяжні займаються виключно вирішенням питань факту, тобто оцінюють представлені докази та визначають винуватість чи невинуватість обвинуваченого; 5) присяжні оцінюють докази, представлені сторонами, та формують своє рішення виключно на основі матеріалів, розглянутих у судовому процесі; до початку судового засідання присяжні не мають доступу до матеріалів справи; 6) присяжні здебільшого не мають права задавати запитання сторонам чи свідкам; 7) у більшості держав класична модель не вимагає мотивування рішень присяжних, незалежно від того, чи є вони обвинувальними або виправдувальними (винятком є, до прикладу, Іспанія); 8) у значній частині держав рішення суду присяжних можна переглянути лише у випадках істотних порушень процесуального законодавства, які вплинули на законність або обґрунтованість вердикту; у разі винесення виправдувального вердикту рішення присяжних не може бути оскаржене прокурором, що є гарантією захисту прав обвинуваченого; 9) для забезпечення об'єктивності присяжні проходять перевірку на відсутність упередженості, а суддя інструктує їх щодо процесуальних питань та принципів оцінки доказів; 10) для ухвалення вердикту зазвичай необхідна однастайність присяжних.

Проаналізовано досвід застосування класичної моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у Великій Британії, Шотландії, Ірландії, США, Канаді, Новій Зеландії, Іспанії та Гонконгу.

10. Встановлено, дорадча модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади передбачає спільне ухвалення рішень щодо вини, правової оцінки суспільно-небезпечних дій та визначення заходів державного примусу. У межах цієї моделі «народні судді» разом із професійними суддями у єдиній колегії вирішують як питання факту, так і права. Така модель має два основних історичних корені: німецький і радянський (пострадянський). Німецький варіант, котрий представлений судом шефенів, отримав поширення у низці європейських держав. Радянський різновид передбачав участь народних засідателів, котра фактично була імітацією участі громадськості у здійсненні правосуддя, і був характерний для СРСР та соціалістичних держав.

Проаналізовано досвід застосування дорадчої моделі у Німеччині, Франції, Італії, Данії, Швеції та Японії.

11. Констатовано, особливості імплікативного зв'язку процесуальної форми здійснення судового розгляду та властивих характеристик народної участі у здійсненні правосуддя дозволяють виокремлювати і інші моделі, однією з яких є гібридна, котра характеризується функціонуванням єдиної колегії професійних суддів та присяжних (що є ознакою дорадчої моделі), однак, незважаючи на це, питання вини (факту) вирішують «народні судді», а вердикт приймає колегія разом. Вирішення присяжними у «гібридному» суді питання факту є характерним для класичної моделі (у дорадчій це питання вирішується у тандемі із професійними суддями). На відміну від класичної моделі, де питання права вирішують професійні судді, у гібридній моделі, як і у дорадчій, вердикт приймається єдиною колегією у складі професійних суддів та присяжних, що дозволяє досягти справедливості в очах суспільства.

Досліджено особливості функціонування гібридної моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у Бельгії, Австрії та Республіці Корея.

12. Визначено, модель народного правосуддя передбачає відправлення правосуддя виключно «народними суддями» та є ціннісним прикладом безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. В її основі лежить концепція народовладдя, згідно з якою представники громадськості, без залучення професійних суддів, самостійно виконують суддівські функції, включаючи визначення питання вини та призначення покарання. Встановлено за результатами проведеного аналізу, що модель народного правосуддя охоплює інститут мирових суддів та традиційні системи правосуддя (суди звичаєвого права), котрі відповідають вимогам, встановленим у ході дослідження. Водночас, досліджуване поняття не передбачає альтернативні методи врегулювання спорів, зокрема, третейські суди, медіацію, арбітраж тощо. Досліджено специфіку функціонування інституту мирових суддів у Великій Британії, Шотландії, США, Італії та Іспанії.

Здійснено аналіз судів звичаєвого права, котрі функціонують на основі традицій, звичаїв і неписаних правових норм, які мають глибоке історичне коріння в місцевих спільнотах. Визначено ключовими характеристиками судів звичаєвого права такі: 1) вирішення справ базується на місцевих звичаях, котрі

хоча і не завжди є формалізованими в законах, часто розглядаються як обов'язкові норми поведінки для членів відповідної громади; 2) суди звичаєвого права, як правило, не мають чітко визначених процедур і правил, характерних для державної судової системи, що дозволяє вирішувати спори швидко та відповідно до специфіки місцевих умов; 3) окрім розгляду цивільних і кримінальних справ, суди звичаєвого права часто вирішують питання сімейного права, земельних спорів і спадщини, що мають критичне значення для життя місцевих громад; 4) оскільки суди звичаєвого права тісно пов'язані з громадою, то можуть адаптуватися до змін у соціальних та культурних нормах. Досліджено суди звичаєвого права у Замбії, Йорданії, Папуа-Новій Гвінеї, Ліберії, Індії, Афганістані, Намібії та Перу.

За результатами проведеного аналізу особливостей функціонування судів звичаєвого права було зроблено висновок, що до моделі народного правосуддя доцільно відносити такі суди: 1) засади діяльності котрих визначаються Конституцією та/або іншими законами держави; 2) які мають за мету не примирення чи медіацію, а прийняття конкретного рішення, котре може передбачати встановлення відповідальності; 3) рішення звичаєвих судів визнаються державою та можуть бути оскаржені до державної судової системи. Наголошено, таким вимогам з розглянутих держав відповідає Замбія та Намібія. Частково до моделі народного правосуддя можна віднести і Індію, у якій панчаяти, окрім реалізації судової влади, покликані здійснювати функції органів місцевого самоврядування. Водночас у Папуа-Новій Гвінеї, Афганістані та Ліберії звичаєві суди покликані врегульовувати конфлікти шляхом досягнення консенсусу та націлені на примирення сторін. Поряд із зазначеним, потребує подальшого наукового аналізу питання відповідності рішень звичаєвих судів міжнародним стандартам прав людини (Йорданія, Афганістан, Перу тощо).

13. У ході дослідження юридичних та культурно-ідеологічних аспектів модернізації суду присяжних серед іншого було розглянуто такі дискусійні проблеми: 1) питання доцільності застосування термінів «присяжний» та «суд присяжних» у контексті безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні; 2) проблемні аспекти визначення ролі та місця суду присяжних у сучасній судовій системі України; 3) питання ефективності нормативно-правового регулювання суду присяжних в Україні; 4) проблемні аспекти визначення розмежування правового статусу присяжного та кандидата у присяжні; 5) проблемні аспекти конституційно-правових вимог щодо відсутності юридичної освіти, виду діяльності, знання норм права чи наявності спеціальних знань; 6) особливості впливу вікового фактору, етнічного походження, релігійних переконань присяжних на перебіг судового провадження; 7) проблемні аспекти розуміння присяжними судових інструкцій та інших юридичних питань; 8) питання залежності присяжних від думки професійного судді у нарадчій кімнаті, а також проблему зовнішнього впливу на роботу суду присяжних; 9) когнітивні чинники прийняття рішень присяжними у рамках судового провадження; 10) проблему низької

зацікавленості громадськості та психологічних бар'єрів в участі у судовому засіданні в ролі присяжних в Україні, недостатності освітніх програм та інформаційних ресурсів, низького рівня правосвідомості і правової культури; 11) особливості гарантій діяльності присяжних.

Наголошено, сукупний ефект розглянутих проблем, відсутність чіткого правового стандарту функціонування суду присяжних в Україні дозволяють говорити про відсутність досконалої (чи найбільш оптимальної) моделі суду присяжних для Української держави. Модель суду присяжних, яка функціонує в Україні на сьогоднішній день, демонструє значну кількість недоліків і потребує ґрунтовного вирішення низки правових та організаційних питань, що дозволить йому стати не лише формальним елементом судової системи, але і справжнім інструментом народної участі у здійсненні правосуддя та гарантом справедливості. Як складний і багатогранний правовий інститут, суд присяжних перебуває на етапі становлення в сучасній судовій системі України.

14. Визначено, конституційно-правовий статус присяжного охоплює такі структурно-рівневі компоненти: 1) загальний статус (регламентований у Конституції та є ідентичним для усіх громадян), 2) спеціальний статус (визначає особливе правове становище громадянина, який бере участь у здійсненні правосуддя в суді присяжних); 3) галузевий статус (характеризує правове становище учасників правовідносин в окремих сферах діяльності, формується на основі норм тієї чи іншої галузі права та визначає особливі права, обов'язки та відповідальність, які стосуються конкретної сфери суспільних відносин; в Україні присяжні мають галузевий статус, який визначається їхньою участю в кримінальних і цивільних справах, вони не лише беруть участь у встановленні фактичних обставин справи, але й разом із професійними суддями приймають рішення щодо питань права); 4) індивідуальний статус (відображає особисті характеристики присяжного, зокрема, життєвий досвід, професійну діяльність, соціально-економічне становище та особисті переконання, може змінюватися з плином часу та є визначальним аспектом участі громадян у складі суду присяжних, оскільки суттєво впливає на їхню роль у судовому процесі).

15. Констатовано, необхідно впроваджувати на нормативному та організаційному рівнях додаткові механізми захисту конфіденційності присяжних, що сприятиме збереженню їхньої незалежності та довіри суспільства до інституту суду присяжних. У цьому контексті запропоновано такі механізми: 1) анонімність присяжних у судових процесах через використання номерів чи кодів замість імен присяжних у судових документах і під час публічних слухань; 2) запровадження суворих правил щодо доступу до даних про особу присяжного; 3) розробка чітких процедур щодо зберігання, обробки та захисту персональних даних присяжних із дотриманням законодавства про захист інформації; 4) заборона розголошення інформації про присяжних після завершення справи; 5) встановлення посиленої відповідальності за втручання в роботу присяжних, спроби їх залякування або розголошення конфіденційної інформації про них; 6) заборона медіа на

публікацію інформації, яка може прямо чи опосередковано вказати на особу присяжного, навіть після завершення судового процесу тощо.

16. Підкреслено, в Україні поки що не існує спеціального електронного кабінету для присяжних як окремої категорії користувачів. Наразі використовується загальна система «Електронний суд», яка надає електронні кабінети для суддів, адвокатів, державних органів, юридичних осіб, інших учасників судових процесів, та дозволяє подання і обмін процесуальними документами в електронній формі через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС). Що цілком закономірно, присяжні могли б отримувати доступ до свого електронного кабінету через систему «Електронний суд», однак, спеціалізованого інтерфейсу або кабінету саме для присяжних поки не впроваджено. Акцентовано, функціонування електронного кабінету присяжного буде корисним для вдосконалення системи правосуддя, оскільки присяжні зможуть миттєво отримувати важливі повідомлення, виклики та інструкції. Зазначене, у свою чергу, забезпечить можливість відстеження статусу кожного присяжного, включно з інформацією про отримані виклики, явку, причини відсутності та інші важливі дані. Підкреслено, що електронний кабінет присяжного має бути доступним для перегляду тільки для суду та з метою збереження конфіденційності повинен використовувати сучасні системи шифрування та захисту даних для забезпечення безпеки інформації.

Встановлено за доцільне передбачити у електронному кабінеті присяжного можливість доступу до простих для розуміння пересічного громадянина навчальних матеріалів та інструкцій, що сприятиме додатковій підготовці присяжних до участі у судовому провадженні. Зауважено, що присяжним потрібно буде пройти навчання для ефективного користування електронним кабінетом, аби вони мали доступ до необхідних технологій і знали, як користуватися ними. Як рекомендацію для опанування таких технологій запропоновано розробити простий і зручний інтерфейс електронного кабінету присяжного та впровадити технічну підтримку, що дозволить швидко вирішувати можливі проблеми та забезпечувати безперебійне функціонування системи.

17. Акцентовано, персональний склад суду присяжних безпосередньо впливає на характер винесеного рішення. Наголошено, ухвалення рішень у судовому процесі за участю присяжних є складним колективним процесом, що виходить за межі суто індивідуальних міркувань кожного члена колегії. Вердикт формується через взаємодію думок усіх присяжних, що охоплює обмін аргументами, аналіз доказів і досягнення згоди або компромісу. Розуміння когнітивних процесів, які впливають на присяжних під час виконання ними своїх обов'язків, має ключове значення для оцінки їхньої ролі у системі правосуддя. Визначено, у державах, де до розгляду судової справи залучається значно більша кількість присяжних, ніж це передбачено чинним законодавством України, існує переконання, що така різноманітність складу журі відображає мініатюрну модель усього суспільства. Зазначене робить

інститут суду присяжних надзвичайно важливим елементом громадянського життя, котрий прирівнюється за значимістю до виборчого права.

18. Встановлено, для подолання низької зацікавленості громадян у виконанні функцій присяжних необхідно активізувати інформування населення про цей інститут через масштабні інформаційні кампанії, спрямовані на роз'яснення прав та обов'язків присяжних. Важливим є також впровадження правової освіти у шкільні та університетські програми, що сприятиме підвищенню рівня правової обізнаності серед населення. Наголошено на доцільності розробки рекомендацій для роботодавців, які сприятимуть спрощенню процесу звільнення присяжних від роботи та забезпеченню їхньої участі в судових засіданнях, що не лише полегшить адміністративне навантаження на роботодавців, але і сприятиме підвищенню ефективності виконання присяжними своїх обов'язків у суді.

19. За результатами аналізу досвіду зарубіжних держав у досліджуваній сфері зроблено висновок, що освітні програми для присяжних відіграють критичну роль у забезпеченні їхньої підготовки до виконання обов'язків. Коли такі програми не є достатньо розвиненими або взагалі відсутні, це створює труднощі у формуванні належних знань про правові норми та процесуальні правила. Запропоновано основні положення програми попередньої підготовки, формулювання мети, пропозицію щодо тривалості підготовки та орієнтовні модулі програми навчання присяжних. Зазначено, метою цієї програми доцільно визначити надання присяжним необхідних знань та навичок для ефективної участі у судовому процесі, зокрема щодо оцінки доказів, розуміння правових інструкцій та ухвалення зважених рішень, а також психологічної підготовки до участі у судовому засіданні. Визначено за доцільне передбачити тривалість підготовки – 3 дні (з можливістю коригування залежно від характеру справи). Така тривалість програми попереднього навчання для присяжних обґрунтована практикою підготовки присяжних у багатьох державах, а також необхідністю забезпечити належну кореляцію між повнотою охоплення тем та збереженням ефективності навчання. Наведено орієнтовний перелік модулів навчання: *Модуль I. «Основи функціонування судової системи та роль присяжних»* з темами: 1) конституційні засади судочинства; 2) роль професійного судді, прокурора, адвоката та присяжних у судовому процесі; 3) конституційно-правовий статус присяжних, їх права та обов'язки; 4) етичні вимоги до присяжних. *Модуль II. «Оцінка доказів та інші юридичні питання»* з темами: 1) типологія доказів; 2) особливості розуміння основних юридичних категорій у рамках судового провадження; 3) судові інструкції та їхня інтерпретація; 4) психологічні та когнітивні аспекти прийняття рішень. *Модуль III. «Практичні навички та симуляція судового процесу»* з темами: 1) моделювання судового процесу; 2) відповіді на питання та роз'яснення можливих складнощів, з якими можуть зіштовхнутися присяжні. Визначено, у ході попередньої підготовки доцільно використовувати такі форми роботи як лекційні заняття, практичні семінари, моделювання судових процесів, дискусії, групові обговорення. Акцентовано, навчання присяжних додатково сприятиме

частковій затримці у судових провадженнях, однак це не суттєвий недолік порівняно із значними перевагами щодо забезпечення якості судового процесу, котрі можна отримати.

20. Встановлено, впровадження інституту мирових суддів для України передбачає три можливі способи імплементації цього інституту: 1) запозичення відповідного інституту на засадах аналогії з успішними моделями функціонування мирових суддів у державах, котрі перебувають в подібних соціально-правових умовах; зазначена модель передбачає запозичення основних принципів та алгоритмів діяльності мирових суддів, які вже довели свою ефективність; 2) використання узагальнених принципів функціонування мирових суддів, характерних для певної групи зарубіжних держав; у цьому контексті можна розглянути два основні зразки – англійський та французький; 3) «індивідуальне» впровадження інституту мирових суддів з урахуванням національних особливостей та реального стану судової системи України через здійснення глибокого аналізу проблем, з якими зіштовхується українське правосуддя на місцевому рівні. Підкреслено, вивчення і застосування зарубіжного досвіду не означає сліпого копіювання. Досвід інших держав, навіть тих, котрі відрізняються за територіальним устроєм чи іншими сутнісними характеристиками, пропонує можливість проаналізувати ефективність різних варіантів до вирішення подібних проблем. Наголошено, запровадження інституту мирових суддів сприятиме зменшенню навантаження на місцеві суди та покращить доступ до правосуддя на рівні громад, проте успішне впровадження мирового судочинства не вирішує всіх структурних проблем, що існують у судовій системі України.

Надано пропозиції щодо впровадження інституту мирових суддів для України:

I. Прийняти Закон України «Про мирове судочинство та статус мирових суддів», в котрому слід визначити порядок із врегулюванням засад мирового судочинства, порядок створення мирових судів, кваліфікаційні вимоги до кандидата на посаду мирового судді, його повноваження та гарантії діяльності, особливості матеріально-технічного забезпечення, а також процедуру розгляду спорів, що належать до їхньої юрисдикції. Зокрема, серед іншого закріпити такі положення:

1. «Кандидат на посаду мирового судді повинен відповідати наступним вимогам: 1) бути громадянином України віком від 30 до 65 років; 2) мати вищу юридичну освіту; 3) проживати на території своєї мирової діляниці не менше п'яти років; 4) мати щонайменше трирічний досвід роботи у сфері розгляду скарг, заяв, звернень громадян чи іншій юрисдикційній діяльності; 5) володіти державною мовою; 6) мати повагу та авторитет серед жителів відповідної територіальної громади; 7) бути компетентною, справедливою, порядною, чесною особою, відданою своїй справі». «Не може бути мировим суддею особа, яка: 1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість; 2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною».

2. «Мировий суддя обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Після завершення цього строку особа, яка обіймала посаду мирового судді, може повторно висувати свою кандидатуру для обрання на цю ж посаду. Одна й та сама особа не може обрана бути мировим суддею більше ніж два строки підряд». Встановити, що вибори мирових суддів проводяться одночасно із виборами органів місцевого самоврядування.

3. «Повноваження мирового судді припиняються рішенням відповідної ради як представницького органу місцевого самоврядування у таких випадках: завершення строку, на який його було обрано; неможливість виконання обов'язків за станом здоров'я; порушення присяги; набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього; подання заяви про відставку; припинення громадянства; у разі смерті; у разі визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим».

4. Регламентувати можливість оскарження рішень мирових суддів до місцевого загального суду.

5. Встановити основне фінансування із коштів місцевого бюджету.

6. Визначити, що мировий розгляд є альтернативним способом врегулювання спорів (така регламентація не потребуватиме внесення змін до Конституції України, що є неможливим в умовах воєнного стану).

II. Прийняти «Положення про вибори мирових суддів».

III. Привести у зв'язку із впровадженням інституту мирових суддів у відповідність до Закону України «Про мирове судочинство та статус мирових суддів» норми Виборчого Кодексу України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України зобов'язані провести перегляд і скасування усіх нормативних положень, котрі не будуть відповідати положенням вищезгаданого закону, а також прийняти нові акти, спрямовані на реалізацію його норм.

21. Запропоновано варіанти вирішення питання щодо проведення виборів мирових суддів у поточних умовах воєнного стану в Україні, коли проведення виборів відповідно до положень Конституції України заборонено, зокрема: 1) тимчасове призначення з наступним переобранням – встановити тимчасовий порядок, за яким мирові судді призначаються на певний період (наприклад, до завершення воєнного стану); після відновлення можливості проведення виборів такі судді могли б пройти процедуру обрання та підтвердити свій мандат у громаді; 2) призначення на місцевому рівні з громадським обговоренням – «умовно виборний» механізм, котрий передбачатиме призначення мирових суддів відповідними місцевими радами, але з попереднім громадським обговоренням на загальних зборах громадян, або шляхом внесення ініціативи на розгляд ради; звичайно, таке рішення теж буде тимчасовим, однак, дозволить врахувати позицію громади, хоча й без офіційного голосування на виборах; 3) післявоєнний план і підготовка до

виборів – шляхом розробки та законодавчого закріплення чітких критеріїв для проведення перших виборів мирових суддів одразу після скасування воєнного стану, що дозволить провести попередню підготовку, забезпечити інформування громадян та кандидатів та сприятиме швидкому проведенню виборів, щойно це стане можливим.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Коцкулич В.В., Берч С.С. Суд присяжних за англо-американською (класичною) моделлю: сутнісні ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С.621-623. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1-1.pdf>
2. Берч В.В. Конституційне право на розгляд справи судом присяжних та швидкий суд: досвід США. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. №2. С.11-13. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.02.2>
3. Берч В.В. Ukraine – a candidate for joining the EU: current challenges of the court system. *Конституційно-правові академічні студії*. №1. 2022. С.54-58. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2022.1.06>
4. Берч В. Парадигма імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму: ключові цінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. № 74. Том №1. 2022. С.55-58. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.8>
5. Берч В.В. Ключові фактори впливу технократії на тенденційні аспекти розвитку демократії: глобальний вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.16>
6. Berch V.V. People's sovereignty – the fundamental principle of constitutionalism. *Конституційно-правові академічні студії*. 2023. №1. С. 20-24. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2023.1.03>
7. Берч В.В. Демократія як динамічний політико-правовий феномен: основоположні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. Випуск 79. Ч.1. 2023. С.119-123. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.19>
8. Берч В.В. Деякі аспекти безпосередньої участі народу у здійсненні державної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 87-91. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.12>
9. Берч В.В. Участь народу у реалізації судової влади: роль та значення у забезпеченні розвитку громадянського суспільства. *Наукові перспективи*. 2024. № 4(46). С. 840-846. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4\(46\)-840-846](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-840-846)

10. Берч В.В. Безпосередня судова демократія як конституційно-правовий феномен. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 100-104. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.16>
11. Берч В.В. Гібридна модель суду присяжних: досвід Австрії та Данії. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №5(23). С. 428-434. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-428-434](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-428-434)
12. Берч В.В. Участь народу у реалізації судової влади через суд присяжних у Бельгії. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №5 (33). С.487-494. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-487-494](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-487-494)
13. Берч В.В. Особливості нормативно-правового регулювання інституту суду присяжних: досвід США та Великобританії. *Електронний науковий періодичний журнал «Успіхи і досягнення у науці»*. 2024. №3(3). Том 2. С. 42-49. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3\(3\)-42-49](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3(3)-42-49)
14. Берч В.В. Вплив судового народовладдя на розвиток демократичних процесів: виклики та перспективи. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. №5 (33). С.54-61. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)-54-61](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-54-61)
15. Берч В.В. Участь народу у реалізації судової влади в епоху Козаччини. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №7 (35). С. 351-358. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-351-358](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-351-358)
16. Берч В.В. Особливості виконання громадянського обов'язку бути присяжним у Новій Зеландії. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. №7 (35). С. 22-28. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-22-28](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-22-28)
17. Берч В.В. Інститут суду шефенів у Німеччині як першооснова формування континентальної моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Наукові перспективи*. 2024. № 7 (49). С. 955-961. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7\(49\)-955-961](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7(49)-955-961)
18. Берч В.В. Особливості участі народу у реалізації судової влади у період перебування українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №4. С. 664-668. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.110>
19. Берч В.В. Участь народу у реалізації судової влади у період польсько-литовської доби (XIV- I пол. XVII ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. Випуск 84. Ч.1. С. 128-132. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.18>
20. Берч В.В. Загальна характеристика сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №8 (36). С. 477-484. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-477-484](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-477-484)
21. Берч В.В. Особливості з'ясування сутності та змісту правової категорії «реалізація судової влади». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №8 (26). С. 530-537. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-530-537](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-530-537)
22. Берч В.В. Основні підходи до методології дослідження безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Електронний науковий*

періодичний журнал «Успіхи і досягнення у науці». 2024. №6 (6). С.16-25. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-16-25](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-16-25)

23. Берч В.В. Дискусійні питання щодо ролі та значення суду присяжних в українській правовій системі. *Наукові перспективи*. 2024. №8 (50). С. 582-588. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8\(50\)-582-588](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8(50)-582-588)

24. Берч В.В. Конституційно-правові засади безпосередньої участі народу у реалізації судової влади в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9 (37). С. 268-276. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-268-276](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-268-276)

25. Берч В.В. Специфіка трансплантації міжнародних стандартів до національного механізму безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №9 (27). С. 621-627. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9\(27\)-621-627](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-621-627)

26. Берч В.В. Ключові підходи до розуміння конституційно-правового статусу присяжного в Україні. *Електронний науковий періодичний журнал «Успіхи і досягнення у науці»*. 2024. № 7(7). С. 14-20. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7\(7\)-14-20](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-14-20)

27. Берч В.В. До питання про конституційно-правовий статус присяжного: доктринальні засади. *Наукові перспективи*. 2024. № 9 (51). С.873-880. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9\(51\)-873-880](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9(51)-873-880)

28. Берч В.В. Безпосередня участь народу у реалізації судової влади у Південній Кореї: конституційна невизначеність чи невідповідність Основному Закону? *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10 (28). С.284-292. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-10\(28\)-284-292](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-10(28)-284-292)

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

29. Berch V.V. Historical foundations of the formation and development of judicial people's power in the world. *Visegrad journal on human rights*. 2023. №4. P.17-22. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.3>

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

30. Deshko L., Bysaga Y., Vasylichenko O., Nechyporuk A., Pifko O., Berch V. Medicines: technology transfer to production, cession of ownership rights for registration certificates and transfer of production in conditions of modern challenges to national and international security. *Georgian Medical News*. 2020. № 10 (307). P.180-185 (*Scopus*).

31. Pyroha, I., Tokarchuk, L., Perezhniak, B., Nikitenko, L., Berch, V. E-democracy: an urgent need or a tribute to fashion? *Legal analysis. Amazonia Investiga*. 2022. № 11(51). P. 240-249. URL: amazoniainvestiga.info/check/51/24-240-249.pdf DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.24> (*Web of science*).

32. Berch V.V., Lankevych A.Z., Bysaha Yu.Yu. Trial by jury as a guarantee of legitimate decisions: constitutional, legal and economic principles. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 2. P. 33-41. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-33-41> (*Web of science*).

33. Berch, V., Lankevych, A., Naturkach, R., Bysaha, Y.M., & Bysaha, Y.Y. Educational aspects in the constitutional and legal provision of democratic governance under martial law: A comparative study. *Revista Eduweb*. 2024. №18(3). P. 276-293. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.21> (*Web of science*).

34. Berch, V., Lankevych, A., Naturkach, R., Bysaha, Y., & Prodan, V. The role of digital technologies in building an inclusive and transparent society: an analysis of the legal mechanisms of democratic governance. *Amazonia Investiga*. 2024. №13(79). P.177-188. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.79.07.14> (*Web of science*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

35. Коцкулич В.В. Суд (журі) присяжних: загальна характеристика. Конференція професорсько-викладацького складу. *Матеріали 73-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету*. (28 лютого 2019 року, м. Ужгород). Ужгородський національний університет; За заг. ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лазура. Ужгород, 2019. С. 46-47.

36. Бисага Ю.М., Коцкулич В.В. Безпосередня участь народу у здійсненні судової влади в контексті ідеї народного суверенітету. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 3 – 4 травня 2019р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С.157-160.

37. Коцкулич В.В., Васильчук Л.Б. До питання про ефективність суду присяжних на сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 19): матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Збірник тез доповідей: випуск 19 (м. Тернопіль, 6 лютого 2020 р.)*. Тернопіль, 2020. С. 53-55.

38. Коцкулич В.В., Бисага Ю.М. Організаційно-правові аспекти функціонування суду присяжних в Україні. *Закарпатські правові читання: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 квітня 2020 року, м. Ужгород)*. 2020. С. 163-167.

39. Берч В.В. Інститут мирової юстиції: загальнотеоретичні засади. *Матеріали 75-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (24-28 лютого 2021 р.)*. Ужгород. 2021. С.133-138.

40. Берч В.В. До питання про здійснення судочинства за участю присяжних у Канаді. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: тези*

доповідей за матеріал. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 року) / відп. ред. Я. І. Ленгер, А. М. Земко. Луцьк: ІВВ Луцький НТУ, 2021. С. 15-17.

41. Берч В.В., Бисага Ю.М. Дискреція суду присяжних: досвід Гонконгу. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20 травня 2021 р.)*/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВГО «Асоціація українських правників». Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С.32-36.

42. Берч В.В. Конституційно-правові засади здійснення судочинства судом присяжних у Франції. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 22 червня 2021 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. С.143-147.

43. Берч В.В. Безпосередня участь народу у здійсненні судочинства як невід'ємний елемент транспарентності судової влади. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23 серпня 2021 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. С.30-33.

44. Берч В.В., Берч С.С. Окремі аспекти формування списку присяжних у Канаді. *Роль періодичних юридичних видань у формуванні правової держави: зарубіжний досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21 жовтня 2021 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. С.17-21.

45. Бисага Ю.М., Берч В.В., Продан В.І. Інструментальна цінність Конституції України. *Збірник матеріалів тез доповідей круглого столу «Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини» (Київ, 7 липня 2021 року)*. Зб. наук. пр. Київ–Тернопіль : КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», 2021. С. 47-49

46. Берч В.В., Пирога І.С. Реалізація принципу народного суверенітету – фундамент належного функціонування демократичної правової держави в Україні. *Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів: матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р., Ужгород)*. Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.73-75.

47. Берч В.В., Берч С.С. Концептуальні основи перехідного правосуддя в Україні в умовах воєнного вторгнення рф. *Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Ужгород, 26 травня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С.279-281.

48. Берч В.В. Реалізація принципу народного суверенітету як ключова ідея демократії. *Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародної правової*

школи (м.Ужгород, 27 червня 2022 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С.29-36.

49. Берч В.В. Роль громадянського суспільства у здійсненні судової влади в умовах війни. *Національний та міжнародно-правовий механізми забезпечення права людини на життя в умовах війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 23 серпня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 18-20.

50. Берч В.В. Виклики судової системи та громадянського суспільства у зв'язку із набуттям Україною статусу кандидата на вступ до ЄС. *Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 22 вересня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 34-36.

51. Берч В.В. До питання про еволюційні чинники зародження інституту безпосередньої участі народу у здійсненні державної влади. *Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 10-12.

52. Берч В.В. Стан судової системи України в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Функціонування судових і правоохоронних органів в умовах війни: конституційні та міжнародно-правові маркери: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 27 жовтня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 12-14.

53. Берч В.В., Джуган В.В. Роль конституційного права у формуванні та зміцненні правових традицій. *Відновлення та розвиток України: ідеї, правові засади, інструментарій: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 26 грудня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С.115-118.

54. Берч В.В. Конституційно-правове регулювання безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у Швеції. *Реалізація конституційного права на свободу пересування в умовах війни: правові стандарти та практичні можливості: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 24 лютого 2023 р.)*. Ужгород, 2023. С. 12-21.

55. Берч В.В. До питання про судовий механізм саїбан'їн у Японії. *Виконання конституційних обов'язків в умовах війни: сучасна українська практика та міжнародний досвід: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 14 березня 2023 р.)*. Ужгород, 2023. С. 26-28.

56. Бисага Ю.М., Берч В.В. Моделі концепції перехідного правосуддя у постконфліктних ситуаціях: стратегія імплементації для України. *Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.)* / Відпов. ред.: Л. М. Москвич. Харків : Юрайт, 2023. С. 57-59.

57. Берч В.В. Модель народного правосуддя: загальні засади. *Діяльність органів публічної влади України в умовах війни: пошуки*

оптимальних моделей: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 11 травня 2023 р.). Ужгород. 2023. С. 12-14.

58. Берч В.В. Суди звичаєвого права у Йорданії. *Міжнародний фактор перемоги України над московією: правові, інституційні, матеріально-технічні складові матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 2 червня 2023 р.). Ужгород. 2023. С. 12-16.*

59. Берч В.В. Інститут безпосередньої демократії як політико-правовий інструмент коригування державно-владних рішень. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет. 2023. С. 46-51.*

60. Берч В.В. Роль прямого народовладдя у вирішенні суспільно-значущих державно-владних рішень. *Правові засади капітуляції московії перед Україною: можливості, умови та наслідки: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 7 липня 2023 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 27-33.*

61. Берч В.В. Деякі аспекти визначення керівних начал концепції судового народовладдя. *Modern problems of science, education and society: the 6th International scientific and practical conference (Kyiv, August 14-16, 2023). Kyiv, Ukraine. 2023. P. 569-571.*

62. Берч В.В. Вирішення справ судом присяжних у Німеччині. *Scientific progress: innovations, achievements and prospects: the 12th International scientific and practical conference (Munich, Germany, August 21-23, 2023). MDPC Publishing, Munich, Germany. 2023. P. 234-237.*

63. Берч В.В. Ключові чинники формування громадської думки щодо розвитку демократичних процесів у сучасних зарубіжних державах. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 23 серпня 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД. 2023. С.50-53.*

64. Берч В.В. Основні підходи до розуміння поняття «народ». *Право на достовірну інформацію, інформаційна безпека в умовах війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 31 березня 2023 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 22-27.*

65. Берч В.В. Переваги реалізації судового народовладдя через здійснення судочинства судом присяжних. *Modern problems of science, education and society: the 8th International scientific and practical conference (Kyiv, October 9-11, 2023). Kyiv, Ukraine. 2023. P. 1111-1112.*

66. Берч В.В. Особливості зародження інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у додержавний період. *Правові механізми притягнення Україною, світовою спільнотою до відповідальності воєнних злочинців та колаборантів за наслідками російсько-української війни: історія, теорія, практика: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 27 жовтня 2023 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 12-14.*

67. Берч В.В. До питання про конституційні засади народного суверенітету та безпосередньої демократії у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 54-58.

68. Berch V.V. Transparency of judicial authority and judicial public authority: features of interoperation. *Парадигма конституційного, конституційно-процесуального права в умовах війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 24 листопада 2023 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 12-15.

69. Берч В.В. Історико-правові передумови виникнення суду присяжних у Франції. *Муніципальне право, муніципальні права України в умовах війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 29 грудня 2023 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 31-35.

70. Берч В.В. Цифровізація судової системи: деякі аспекти застосування інструментів штучного інтелекту у роботі суду присяжних. *Прикордонне співробітництво в умовах війни: досвід України: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 26 січня 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С. 29-33.

71. Берч В.В. Безпосереднє народовладдя та судове право: специфіка поєднання та взаємодії. *Modern problems of science, education and society: the 12th International scientific and practical conference (Kyiv, February 5-7, 2024)*. Kyiv, Ukraine. 2024. P.1228-1230.

72. Бисага Ю.М., Берч В.В. Парадигма конституційних цінностей в умовах війни. *Матеріали 78-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету (26-29 лютого 2024 року)*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2024. С. 52-57.

73. Берч В.В. Особливості здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади. *Правове регулювання земельних відносин в умовах війни: світовий досвід, українські реалії: матеріали міжнародної правової школи (м.Ужгород, 23 лютого 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С.18-20.

74. Берч В.В. Феномен демократії за Юргеном Габермасом. *Роль військових адвокатів у захисті прав громадян в умовах воєнного стану: досвід України: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 28 березня 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С.12-14.

75. Берч В.В. Характерні ознаки принципу народовладдя. *Роль вищої школи, викладачів-правників у формуванні патріотизму, професіоналізму, порядності у студентському середовищі в умовах війни: досвід України: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 30 травня 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С. 12-15.

76. Берч В.В. Особливості залучення громадськості до процесів формування органів судової влади. *Дотримання Україною конституційних*

цінностей: святкові роздуми під час війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 28 червня 2024 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С.12-17.

77. Berch V.V. The concept of electing judges for Ukraine. *XXXV International scientific and practical conference «Modern Scientific Research is the Engine of Technical Progress» (August 21-23, 2024) Karlovy Vary, Czech Republic*. International Scientific Unity, 2024. P. 73-74.

78. Berch V.V. Безпосередня участь народу у реалізації судової влади у ранньо-модерний період. *XXXVI International scientific and practical conference «The Latest Trends and Transformation of Modern Scientific Research» (August 28-30, 2024) Porto, Portugal*. International Scientific Unity, 2024. С. 53-54.

79. Берч В.В. Застосування принципу легітимних очікувань у використанні форм безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 29 серпня 2024 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2024. С. 22-23.

80. Берч В.В. Проблемні аспекти розуміння присяжними судових інструкцій. *The 10th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world» (September 2-4, 2024.) MDPC Publishing, Vienna, Austria*. 2024. С.246-248.

81. Берч В.В. Особливості здійснення судочинства судом присяжних за законодавством Іспанії. *XXXVII International scientific and practical conference «Modern Problems of Science and Technology: Prospects for Further Development» (September 4-6, 2024)*. Bergen, Norway. International Scientific Unity, 2024. С. 84-87.

82. Берч В.В. Проблемні аспекти тривалості судового розгляду за участю присяжних. *The 1st International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (September 5-7, 2024)*. CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 247-248.

83. Берч В.В. Деякі проблемні питання відбору присяжних. *The 9th International scientific and practical conference «European congress of scientific achievements» (September 9-11, 2024)*. Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2024. С. 239-241.

84. Берч В.В. Проблемні питання щодо виклику осіб до складу суду присяжних у кримінальному провадженні. *The 1st International Scientific and Practical Conference «Modern Science: Exploring Theories, Innovations and Practical Solution» (September 9-11, 2024. Odesa, Ukraine)*. European Open Science Space, 2024. С.56-58.

85. Берч В.В. До питання про допит присяжних як свідків при розслідуванні неправосудних судових рішень у кримінальному провадженні. *International scientific-practical conference «Economics, finance, accounting and law in the context of globalization»: conference proceedings (Aarhus, Denmark, September 10, 2024)*. Aarhus, Denmark: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. С. 45-46.

86. Берч В.В. Загальна характеристика вимог до присяжного в Іспанії. *XXXVIII International scientific and practical conference «Development of Modern Science: State, Problems and Prospects» (September 11-13, 2024)*. Brno, Czech Republic. International Scientific Unity, 2024. P. 85-87.

87. Берч В.В. До питання про гарантування участі народу у вирішенні державно-владних питань та участі у реалізації судової влади: міжнародні стандарти. *International scientific-practical conference «Current issues of science, education and society in modern conditions»: conference proceedings (Tampere, Finland, September 12, 2024)*. Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. С. 29-31.

88. Берч В.В. Суд присяжних в Україні: деякі питання нормативно-правового регулювання в умовах війни: матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м.Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 вересня 2024 р.) / редкол.: О.Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. 2024. Випуск 64. С. 42-43.

89. Берч В.В. Окремі аспекти оплати праці присяжних. *The 2nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of contemporary society» (September 12-14, 2024)*. Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2024. С. 405-406.

90. Берч В.В. До питання про гарантії прав присяжних. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Global Directions in Scientific Research and Technological Development» (September 16-18, 2024. Valencia, Spain)*. European Open Science Space, 2024. P.79-80.

91. Берч В.В. Особливості впливу засобів масової інформації на роботу суду присяжних. *The 8th International scientific and practical conference «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (September 16-18, 2024)*. SPC «Sci-conf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2024. С. 776-777.

92. Berch V. Проблемні питання фінансово-матеріального забезпечення функціонування суду присяжних в Україні. *XXXIX International scientific and practical conference «Problems of Science and Technology: Innovation and Competitiveness» (September 18-20, 2024)*. Aalborg, Denmark. International Scientific Unity, 2024. P. 51-52.

93. Берч В.В. Інститут суду присяжних як символ народного контролю за судовою владою після перемоги України. *Світ наукових досліджень. Випуск 33: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 19-20 вересня 2024 р.)* / за ред.: О.Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО- П Шпак В.Б. 2024. С. 113.

94. Берч В.В. До питання про специфіку взаємодії суддів та присяжних у рамках судового провадження. *The 2nd International scientific and practical conference «Current trends in scientific research development» (September 19-21, 2024)*. BoScience Publisher, Boston, USA. 2024. С. 390-392.

95. Берч В.В. Проблемні когнітивні аспекти прийняття рішень присяжними у рамках судового провадження. *The 2nd International scientific and practical conference «Scientific research: modern challenges and future prospects» (September 23-25, 2024)*. MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. С. 390-393.

96. Берч В.В. Особливості формування списку присяжних у Німеччині. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes» (September 23-25, 2024. Zurich, Switzerland)*. European Open Science Space, 2024. С. 39-41.

97. Берч В.В. Проблема низької зацікавленості громадськості в участі у судовому засіданні в ролі присяжних в Україні. *Вісімдесят дев'яти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 вересня 2024 р.)* / редкол. : О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Львів: ФО-П Шпак В.Б. С. 14-15.

98. Берч В.В. До питання про ефективність моделі суду присяжних в Україні. *XL International scientific and practical conference «Mechanisms of Development of the Scientific and Technical Potential of Modern Society» (September 25-27, 2024)*. Salzburg, Austria. International Scientific Unity, 2024. С. 89-90.

99. Берч В.В. До питання про особливості функціонування суду присяжних у Бельгії. *The 1st International scientific and practical conference «Science in the modern world: innovations and challenges» (September 27-29, 2024)*. Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. С.533-535.

100. Берч В.В. Етимологія поняття «судова демократія»: ключові засади. *Особливості здобуття освітнього ступеня магістра в умовах війни: досвід України: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 27 вересня 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С. 12-15.

101. Берч В.В. Особливості функціонування суду присяжних у Шотландії у цивільному провадженні. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Research: Modern Innovations and Future Perspectives» (September 30 - October 2, 2024, Montreal, Canada)*. European Open Science Space, 2024. С. 61.

102. Берч В.В. Конституційно-правові вимоги до народних суддів за законодавством Італії. *XLI International scientific and practical conference «Progressive Opportunities and Solutions of Modern Scientific Potential» (October 2-4, 2024)*. Toronto, Canada. International Scientific Unity, 2024. С. 41-43.

103. Берч В.В. Еволюція суду присяжних в Англії у період середньовіччя: витоки, розвиток та правове значення. *The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world» (October 1-3, 2024)*. MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. С. 355-358.

104. Берч В.В. Особливості застосування моделі народного правосуддя в Папуа-Новій Гвінеї та Ліберії. *The 2nd International scientific and practical*

conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (October 4-6, 2024). CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 300-302.

105. Берч В.В. Участь народу у реалізації судової влади у давні часи. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Modern Perspectives on Global Scientific Solutions»* (October 7-9, 2024. Bergen, Norway). European Open Science Space, 2024. С. 72-74.

106. Берч В.В. Модель народного правосуддя в Індії: суд панчаяти. *The 10th International scientific and practical conference «European congress of scientific achievements»* (October 7-9, 2024). Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2024. С. 288-290.

107. Берч В.В. Особливості функціонування дорадчої моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у Італії. *XLII International scientific and practical conference «Modern Trends in the Movement of Scientific Research»* (October 9-11, 2024). Athens, Greece. International Scientific Unity, 2024. С. 71-73.

108. Берч В.В. Ярмаркові суди середньовіччя: роль присяжних у вирішенні торгівельних конфліктів. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice»* (October 14-16, 2024. Berlin, Germany). European Open Science Space, 2024. С. 73-75.

109. Берч В.В. Проблемні аспекти участі народу у реалізації судової влади у Швеції. *XLIII International scientific and practical conference «Modern Challenges and Achievements of the Scientific Community of the 21st century»* (October 16-18, 2024). Narva, Estonia. International Scientific Unity, 2024. С. 81-82.

110. Берч В.В. Джирги – традиційна система правосуддя в Афганістані. *The 2nd International scientific and practical conference «Science in the modern world: innovations and challenges»* (October 24-26, 2024). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. С. 656-657.

АНОТАЦІЯ

Берч В.В. Інститут безпосередньої участі народу у реалізації судової влади: конституційно-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» (081 Право). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2024.

Дисертація присвячена комплексному конституційно-правовому аналізу інституту безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та розробленні висновків і пропозицій щодо його модернізації в Україні.

Акцентовано, концепція демократичної легітимності пов'язана із визнанням народу єдиним джерелом влади та повноцінним суб'єктом конституційно-правових відносин, котрий є первинним щодо наділення державною владою. Удосконалено теоретичні позиції щодо розмежування понять «демократія», «судова демократія» та «участь народу у реалізації судової влади».

У ході аналізу історіографічної матриці як інструменту визначення конституційних тенденцій досліджуваного інституту сформовано етапи становлення та розвитку конституційно-правового регулювання досліджуваного інституту в зарубіжних державах та Україні.

Підкреслено, безпосередню участь народу у реалізації судової влади доцільно розглядати як інститут, який охоплює сукупність правових норм і принципів, що забезпечують участь народу у здійсненні правосуддя, має власне функціональне призначення та відповідні моделі реалізації. Досліджуваний інститут створений на виконання конкретної цілі – забезпечення реалізації принципу народовладдя у сфері правосуддя. Його ефективність і доцільність визначаються здатністю виконувати покладені на нього завдання. Успішне виконання цієї місії є ключовим критерієм його життєздатності та досконалості.

Репрезентовано функції досліджуваного інституту, серед яких виокремлено установчу, регулятивну, охоронну, правозахисну, аксіологічну, політичну, репрезентативну, культурно-ідеологічну, інформативно-комунікативну та контрольну-наглядову; розкрито їх сутність та зміст.

Запропоновано класифікацію міжнародних стандартів у сфері безпосередньої участі народу у реалізації судової влади у такому вигляді: 1) універсальні та регіональні стандарти у сфері прав людини; 2) міжнародні стандарти щодо встановлення засад функціонування судової влади, зокрема, забезпечення права на справедливий суд; 3) міжнародні документи щодо участі громадськості в управлінні державними справами; 4) за умови функціонування виборних мирових суддів – міжнародні виборчі стандарти.

Представлено авторську класифікацію сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та виокремлено: 1) *класичну* модель, за якої народ бере участь у здійсненні правосуддя через суд присяжних за англо-американською системою; присяжні приймають рішення щодо питання факту (вини), а судді виносять вердикт (вирішують питання права); 2) *дорадчу* модель, за якої «народні судді» беруть участь у здійсненні правосуддя разом із професійними судьями та єдиною колегією приймають рішення щодо питань факту та права; 3) *гібридну* модель – поєднує елементи класичного суду присяжних і дорадчої моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади та передбачає розгляд справи єдиною колегією, у якій питання вини вирішують «народні судді», а вердикт приймається разом з професійними судьями; 4) *модель народного правосуддя* – це форма народної участі, за якої правосуддя здійснюється виключно «народними судьями», тобто представниками громадськості.

Проаналізовано конституційні та інші нормативно-правові акти зарубіжних держав з проблематики дослідження, зокрема, Великої Британії, Шотландії, Ірландії, США, Канади, Нової Зеландії, Іспанії, Італії, Німеччини, Франції, Данії, Швеції, Японії, Бельгії, Австрії, Республіки Корея, Замбії, Йорданії, Папуа-Нової Гвінеї, Ліберії, Індії, Афганістану, Намібії та Перу.

Сформульовано визначення терміно-поняття «конституційно-правовий статус присяжного», встановлено його структурно-рівневі компоненти: 1) загальний статус; 2) спеціальний статус; 3) галузевий статус; 4) індивідуальний статус. Запропоновано основні положення програми попередньої підготовки, формулювання мети, пропозицію щодо тривалості підготовки та орієнтовні модулі програми навчання присяжних.

Надано пропозиції щодо впровадження інституту мирових суддів для України; запропоновано варіанти вирішення питання щодо проведення виборів мирових суддів у поточних умовах воєнного стану в Україні, коли проведення виборів відповідно до положень Конституції України заборонено.

Ключові слова: демократія, народний суверенітет, безпосереднє народовладдя, конституційно-правове регулювання, судова влада, безпосередня участь народу у реалізації судової влади, громадянське суспільство, громадський контроль, суд присяжних, мирові судді.

SUMMARY

Berch V.V. The Institute of direct public participation in the implementation of judicial power: a constitutional and legal study.— Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation is for obtaining of the scientific degree of Doctor of Law Sciences on the speciality 12.00.02 «Constitutional law; municipal law» (081 Law). — State Higher Education Institution «Uzhhorod National University», Uzhhorod, 2024.

The dissertation is devoted to a comprehensive constitutional and legal analysis of the institution of direct public participation in the implementation of judicial power and the development of conclusions and proposals for its modernization in Ukraine.

It is emphasized that the concept of democratic legitimacy is associated with the recognition of the people as the sole source of power and a full-fledged subject of constitutional and legal relations, which is primary in terms of the endowment of state power. Theoretical positions on the distinction between the concepts of "democracy", "judicial democracy" and "people's participation in the implementation of judicial power" have been improved.

In the course of the analysis of the historiographic matrix as a tool for determining the constitutional tendencies of the studied institution, the stages of the formation and development of the constitutional and legal regulation of the studied institution in foreign countries and Ukraine have been formed.

It is emphasized that it is appropriate to consider the direct participation of the people in the implementation of judicial power as an institution that encompasses a set of legal norms and principles that ensure the participation of the people in the

administration of justice, has its own functional purpose and corresponding implementation models. The studied institution was created to fulfill a specific goal - to ensure the implementation of the principle of democracy in the sphere of justice. Its effectiveness and expediency are determined by the ability to perform the tasks assigned to it. The successful implementation of this mission is a key criterion for its viability and perfection.

The functions of the studied institution are represented, among which the constituent, regulatory, protective, human rights, axiological, political, representative, cultural-ideological, informative-communicative and control-supervisory functions are distinguished; their essence and content are revealed.

A classification of international standards in the field of direct participation of the people in the implementation of judicial power is proposed in the following form: 1) universal and regional standards in the field of human rights; 2) international standards on establishing the principles of the functioning of the judiciary, in particular, ensuring the right to a fair trial; 3) international documents on public participation in the management of state affairs; 4) provided that elected justices of the peace function – international electoral standards.

The author's classification of modern constitutional models of direct participation of the people in the exercise of judicial power is presented and the following are distinguished: 1) the classical model, in which the people participate in the administration of justice through a jury trial under the Anglo-American system; the jurors decide on the issue of fact (guilt), and the judges issue a verdict (decide on issues of law); 2) the advisory model, in which "lay judges" participate in the administration of justice together with professional judges and a single panel makes decisions on issues of fact and law; 3) the hybrid model - combines elements of a classical jury trial and an advisory model of direct participation of the people in the exercise of judicial power and provides for consideration of the case by a single panel, in which the issue of guilt is decided by "people's judges", and the verdict is adopted together with professional judges; 4) the model of popular justice is a form of popular participation, in which justice is administered exclusively by "people's judges", that is, representatives of the public.

Constitutional and other regulatory legal acts of foreign states on the research issues were analyzed, in particular, Great Britain, Scotland, Ireland, the USA, Canada, New Zealand, Spain, Italy, Germany, France, Italy, Denmark, Sweden, Japan, Belgium, Austria, the Republic of Korea, Zambia, Jordan, Papua New Guinea, Liberia, India, Afghanistan, Namibia and Peru.

The definition of the term-concept "constitutional and legal status of a juror" was formulated, its structural and level components were determined: 1) general status; 2) special status; 3) industry status; 4) individual status. The main provisions of the preliminary training program, the formulation of the goal, a proposal for the duration of training and indicative modules of the juror training program were proposed.

Proposals were made for the introduction of the institute of justices of the peace for Ukraine; Options are proposed for resolving the issue of holding elections

for justices of the peace under the current conditions of martial law in Ukraine, when holding elections in accordance with the provisions of the Constitution of Ukraine is prohibited.

Key words: democracy, popular sovereignty, direct democracy, constitutional and legal regulation, judicial power, direct participation of the people in the exercise of judicial power, civil society, public control, jury court, justices of the peace.